

Doc.ing.Renata Štablová, CSc

KRIMINOLOGIE

Studijní texty

PRAHA 2008

OBSAH

1. Úvod do kriminologie
2. Přehled kriminologických teorií
3. Pachatel trestného činu
4. Viktimologie
5. Kriminologický výzkum
6. Stav, struktura a vývoj kriminality
7. Kontrola kriminality
8. Prevence kriminality

Vybrané druhy kriminality

9. Majetková kriminalita
10. Násilná a mravnostní kriminalita
11. Návykové látky a kriminalita
12. Kriminalita mládeže a proti mládeži
13. Hospodářská kriminalita
14. Organizovaný zločin

Přílohy a doplňky

1. Úvod do kriminologie

Pojem kriminologie, předmět kriminologie, vztah kriminologie a trestní politiky, interdisciplinární charakter kriminologie, úkoly kriminologie, vývoj české kriminologie, mezinárodní spolupráce

Pojem kriminologie je odvozen od latinského crime (zločin) a řeckého logos (nauka, učení). S tímto označením se setkáváme až v 19. století, kdy dochází k masivnímu rozvoji a diferenciaci přírodních i společenských věd. Kriminologie tak jako každá věda vznikla z potřeby společnosti poznat a ovlivňovat určité jevy. Je to tedy společenskovědní disciplína, jejímž **předmětem** je jak jednotlivec (pachatel, oběť), tak i společnost jako celek i sociální skupiny, které ji tvoří. Je vědou empirickou, tj. zaměřenou na poznávání jevů souvisejících s kriminalitou, využívá výzkumných technik i metod k poznání příčin kriminality a k vymezení účinných metod kontroly kriminality (ochrana občanů před kriminalitou). Kriminologie se však neomezuje pouze na zkoumání kriminality (souhrn trestných činů spáchaných v určitém období ve sledované oblasti), ale zabývá se též v širším slova smyslu negativními společenskými jevy, které mají úzkou návaznost ke kriminalitě a často vytvářejí tzv. kriminální prostředí. **Úkolem** kriminologie je poskytovat objektivní poznatky o podstatě kriminality, jejích příčinách, metodách prevence.

Kriminalita - souhrn trestných činů spáchaných v určitém časovém období ve sledované oblasti sankcionovaných platným trestným právem.

Delikvence - vedle kriminality tam patří i „trestné činy“ spáchané dětmi a osobami, které jsou zbaveny trestní odpovědnosti pro nepřičetnost, demenci apod. Jsou zde zahrnuty i přestupky.

Negativní společenské jevy – tento pojem zahrnuje jevy vesměs nekriminální povahy, které se negativně odlišují od norem a hodnot uznávaných společností. Vyznačují se však trvalostí, masovostí a často jsou výchozí základnou ke kriminálnímu způsobu života (např. drogová závislost, prostituce, gambling)

Protispoločenská činnost - jedná se o nejširší pojem, zahrnující kriminalitu, delikvenci, negativní společenské jevy

Kriminální (trestní) politika představuje souhrn opatření společnosti s cílem snížit počet trestných činů. Zahrnuje společenské strategie a taktiky s využitím výsledků kriminologických výzkumů, statistických

analyz apod. Neméně důležitá je i její praktická složka spočívající v aplikaci norem trestního práva při kontrole (usměrňování) kriminality státními orgány (ponejvíce orgány činné v trestním řízení). Součástí kriminální politiky je i **bezpečnostní doktrina** státu, kterou lze definovat jako teoreticky zdůvodněný souhrn základních zásad a směrnic, z nichž má vycházet praktická činnost státních orgánů.

Kontrola kriminality je součástí *sociální kontroly*. Sociální kontrola si klade za cíl dosáhnout konformity občanů v dané společnosti.

K nejdůležitějším subjektům sociální kontroly patří

Subjekty formální (např. policie, soudy)

Subjekty neformální (rodina, škola, veřejnost)

Interdisciplinární charakter kriminologie vyplývá ze skutečnosti, že s kriminologií úzce souvisejí i další vědní obory. Mezi nejvýznamnější patří

- Trestní právo- vymezující hlavní předmět zkoumání
- Kriminalistika- přinášející poznatky z vyšetřování, které pak využívá k charakteristice pachatele apod.
- Penologie- poznatky o účinnosti trestů, vliv výkonu trestu na pachatele
- Sociologie-ze sociologických výzkumů čerpá poznatky pro teorii příčin kriminality, vliv sociálních procesů na kriminalitu
- Psychologie- poznatky psychologie jsou východiskem kriminologických výzkumů zaměřených k osobnosti pachatele
- Soudní (forenzní) psychiatrie- využívá se poznatků o vlivu psychických poruch při páchání trestné činnosti
- Pedagogika-možnosti výchovného ovlivňování pachatele

Z dalších vědních disciplin lze uvést např. demografii, politologii, etiku, genetiku, matematickou statistiku, přírodní vědy.

Vývoj české kriminologie

I když institucionální základna české kriminologie se datuje od šedesátých let dvacátého století, s jejími kořeny bychom se mohli setkat již na přelomu 19. a 20. století na katedře trestního práva University Karlovy. V první polovině dvacátého století se pak prosazuje zřetelnější kriminologický přístup k hodnocení problémů kriminality již nejen mezi právníky, ale i mezi sociology ovlivněnými díly klasiků světové kriminologie (Beccaria, Lombroso, Garofallo, Bongner). Tento příznivý vývoj byl přerušen nacistickou okupací (zavření vysokých škol) a po skončení druhé světové války v roce 1945 byl záhy znovu utlumen rokem 1948, kdy rozvoj humanitárních disciplin, tedy i kriminologie vyl

omezován neboť tyto vědy byly považovány za přežitek třídní společnosti.

Avšak v šedesátých letech došlo k určitému přehodnocení tohoto stanoviska a v důsledku toho byla též vytvořena institucionální základna pro kriminologický výzkum-*Výzkumný ústav kriminologický* (VUK) v působnosti Generální prokuratury. Kriminologie se začala přednášet v rámci trestního práva na právnických fakultách. Po roce 1990 byl VUK přejmenován na *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* (IKSP) a od roku 1994 působí v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Kriminologie je přednášena jednak jako volitelný předmět na právnických fakultách, na některý soukromých vysokých školách a jako povinný předmět na Policejní akademii ČR.

Mezinárodní spolupráce

Společenský význam kriminologie a výměny informací dokládá existence řady mezinárodních organizací. V rámci OSN je to především *Komise pro prevenci kriminality a trestní justici*, která připravuje mezinárodní kongresy OSN o prevenci kriminality, organizuje výměnu zkušeností a prosazuje opatření v trestním soudnictví. Dále je to *Mezinárodní institut OSN pro výzkum kriminality a trestní justice* a řada regionálních institutů pro Evropu, Afriku, Asii, Dálný Východ a Latinskou Ameriku.

V rámci Evropské unie pracuje též řada významných institucí jako EUROJUST (oblast justice a bezpečnosti) a v oblasti policejní spolupráce je to EUROPOL a v rámci Rady Evropy *Evropský výbor pro otázky kriminality*.

V oblasti kriminologie pracuje též řada nestátních organizací mezinárodního charakteru jako např. *Mezinárodní kriminologická společnost*, *Světová viktimologická společnost* a mnoho dalších.

Otázky k opakování

1. Čím se zabývá kriminologie a jaké jsou její úkoly
2. Definujte pojmy jako
  - Kriminalita
  - Kriminální politika
  - Sociální kontrola
  - Bezpečnostní doktrína státu
3. Jaké poznatky využívá kriminologie z následujících vědních disciplin Penologie, pedagogika, demografie
4. Jaké instituce mezinárodní spolupráce v kriminologii znáte?

Použitá literatura

1. Juttner,A. O kriminologii a kriminalitě, Praha, Orbis,1968
2. Zapletal J. a kol. Kriminologie, Díl 1 (třetí vydání), PAČR Praha 2001
3. Novotný O., Zapletal,J. a kol. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, Praha 2004
4. Kuchta,J., Válková,H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005

2.Přehled kriminologických teorií

vývoj názorů na zločin a trest, prekriminologické období, starověk, středověk, období 16.-18.století, klasická škola trestního práva, základní kriminologické směry, období 19.-20.století, postmoderní teorie

I když počátky kriminologie jako vědního oboru spadají do druhé poloviny 18.století, lidská společnost se potýkala se zločinem (kriminalitou) již v období prvních civilizací. V těch dobách se však nepokoušela objasňovat její příčiny, ale zaměřovala se na trest pro pachatele a ochranu společnosti před těmito nebezpečnými jevy.

V období **prvních civilizací** byl centrem vzdělanosti (Babylon, Egypt) i moci chrám. Byl institucí nejen náboženskou, ale i soudní a vykonával i funkci léčebnou. V chrámech se konaly nejen náboženské obřady, ale i soudní procesy a ostraha zadržených. Nejobvyklejším trestem byl trest smrti, dále zmrzačení, případně vyhnanství. S patologickými jedinci (duševně nemocní) se zachází jako se svéprávními plně odpovědnými členy společnosti.

Antická společnost již vedle trestu smrti přináší i trest odnětí svobody a zhruba ve 4.století před naším letopočtem se datují první věznice –*robury*. Dále se hojně využívají tělesné tresty, vyhnanství a objevují se první zmínky o peněžitých trestech (pro bohaté).V dílech antických filosofů se objevují zřetelně myšlenky na sociální rozvrstvení občanů- např. Platon vymezuje „vědeckou“ zdravotní péči jen pro bohaté a svobodné občany (asklepiea, hospitaly), neodbornou (zařikávání) otrokům, protože jsou podle jeho názoru duševně nedokonalí.(Kdo nereagoval na zařikávání byl vykázán jako prokletý, což znamenalo v podstatě smrt). Na druhé straně Hippokrates vidí příčinu nemoci ve vnitřních podmínkách života člověka a vlivu vnějšího prostředí bez ohledu na sociální zařídění.

Středověk- centrem moci je stále církev- klášter se stává střediskem nejen duchovním, ale i vzdělávacím a ekonomickým (zemědělství, řemesla a pod.)Duševní choroby i trestná činnost jsou vykládány *démonologicky*(posedlost d'áblem). Používání drastických forem mučení i trestu smrti je zdůvodňováno cílem osvobodit duši pro Boha.

Při kláštorech jsou zakládány hospitaly (azylová a zdravotní péče) s cílem ochrany společnosti. Středověk již přináší diferenciaci moci a výkonu spravedlnosti (vězení trojího typu-církevní, hradní, vojenské) Vývoj společnosti, zejména obchodu přináší i další obohacení trestu- pracovní internace(např.

galeje). V období 14.-15.století dochází i ke změnám postojů vůči duševně chorým a dochází často pouze k jejich vyobcování („!Lod' bláznů“, poutníci)

Osvícenství přináší další změny. V 17. století, kdy dochází k rozvoji výroby a přílivu lidí z venkova do měst, dochází k podstatnému rozšíření trestu odnětí svobody, neboť odsouzení představují levnou pracovní sílu. Tento trend vstřebává i duševně choré (správcové věznic mají neomezenou možnost trestat neposlušnost- pranýře, kůly, odnětí stravy, tělesné tresty)

Teprve ve druhé polovině **18.století** pod vlivem francouzských encyklopedistů (Diderot, Rousseau, Voltaire) se objevuje snaha zabývat se kriminalitou z širšího pohledu. Základy vědeckého nazírání na kriminalitu položila však až

Klasická škola trestního práva, kterou reprezentují především *Cesare Beccaria (1738-1794)* svým dílem „*O zločinech a trestech*“. Zabývá se hlavně problematikou trestní legislativy a trestní politiky, přiměřeností trestu zločincům, vlivem trestu na morálku. Jeho myšlenky výrazně ovlivnily evropské trestní zákonodárství (omezení trestu smrti, veřejné konání přelíčení, presumpce nevinny, zavržení tortury a další). Dalším významným představitelem je *Jeremy Bentham*, (1748-1832), anglický právník, který zdůrazňoval význam prevence, kterou dělí na generální (zaměřenou do celé společnosti) a speciální (zaměřenou směrem k pachateli, kterému se má zabránit v recidivě) V rámci generální prevence navrhoval i odměny-řády pro vzorné občany. Významným představitelem klasické školy trestního práva byl též francouzský filosof a lékař *Julien de La Mettrie (1700-1751)*, který zastával názor, že boj proti kriminalitě je nutný, ale lidské chování je zapotřebí ovlivňovat **výchovou**. Vyslovil též názor, že v některých případech může být zločinné jednání podmíněno nemocí.

Význam klasické školy trestního práva spočívá zejména v tom, že obrátila pozornost na problematiku kriminality a položila základy **kriminologie jako vědecké disciplíny**. K hlavním pozitivním výsledkům patří omezení mučení, zrušení krutých trestů, omezení trestu smrti, presumpce nevinny, veřejnost trestního procesu, vstup odborníků do trestního procesu (posudky expertů). Nezabývala se však téměř vůbec osobou pachatele a příčinami trestné činnosti, což přetrvávalo až do poloviny 19.století, kdy masivní rozvoj věd a techniky přináší nový filosofický směr- **pozitivismus** (v oblasti kriminologie přináší zkoumání příčin trestného chování na úrovni individuálního chování a soustřeďuje se na shromažďování empirických poznatků, které se pak snaží zobecňovat.)

V období druhé poloviny 19.století a první poloviny 20.století se objevuje řada kriminologických teorií, které lze zařadit do 4 směrů

- *Převážně biologické*

- *Převážně psychologické*
- *Převážně sociologické*
- *Multifaktorové*

Biologické teorie vycházejí z toho, že kriminalita jedinců je způsobena vrozenými biologickými vlastnostmi, případně získanými biologickými pochody.

Představitelem výrazně biologicky zaměřených teorií je *Cesare Lombroso* (1835-1909), vězeňský lékař, který zaznamenal a zhodnotil výsledky antropologických měření u 25 tisíc pachatelů v italských věznicích a vytvořil obraz tzv. *rozeného zločince* (malý obsah lebky, ustupující čelo, silná citlivost na meteorologické změny apod.) Podle jeho klasifikace mají např. *hrbatí* sklon k falšování a žhářství, černé oči a husté černé vlasy jsou zase znakem silničního lupiče, pro vraha je příznačný skelný lesk očí, úzké rty, velký nos a kudrnaté vlasy. Takovéto znaky nazývá Lombroso *stigmata degenerace*. Jeho teorie byla zprvu velmi uznávána, postupně však vyvrácena měřeními nekriminálních jedinců a sám Lombroso později uznával i další příčiny trestných činů, např. duševní poruchy a sociální příčiny zločinnosti jako je alkoholismus, bída, tajné společnosti, příliv cizinců do země.

Od počátku dvacátého století probouzejí zájem nové poznatky lékařských a biologických věd a tak se zkoumá vliv *dědičných vloh* na kriminalitu, jsou prováděny genealogické studie vlastností a osudů několika generací jedinců pocházejících ze stejných předků, v neposlední řadě též studia dvojčat (jednovaječných a dvouvaječných). Zajímavá byla též studia vlivu rasy na kriminalitu (*H.G.Canady*). Např. v roce 1946 byl v USA zjištěn vyšší index kriminality u černošského obyvatelstva (7krát vyšší koeficient u násilných trestných činů). Přes tuto skutečnost poukázal Canady na nepřesnost statistik (nerozlišují stupně míšenců), zejména však upozornil na společensko-historické poměry černochů v USA, na rozdílnost zacházení justice i policie s bílými a černými provinilci. Z těchto skutečností vyvozuje Canady závěr, že neexistuje skutečně vědecké zdůvodnění pro diskriminaci ras.

Z úzké vazby mezi tělesným typem a osobnostními charakteristikami vycházel německý psychiatr *Ernst Kretschmer* (1888-1964), který vytvořil tzv. *konstituční typologii*. Na základě analýzy mentálně patologických případů, zhodnocením jejich tělesných a duševních vlastností dospěl ke čtyřem tělesným typům, jimž přiřadil určité psychické vlastnosti včetně tendence k páchání určitých trestných činů.

- *Astenikové- vyšší hubená postava, úzká ramena, ostrý nos, podlouhlý obličej- převážně majetková trestná činnost*
- *Atletikou- střední nebo vyšší postava, široká ramena, silné svalstvo, silná dolní čelist – násilné a sexuální delikty*

- *Pyknikové- krátké zavalité tělo, kulatý obličej- pouze příležitostní, polepšitelní zločinci, sklony k podvodu*
- *Dysplastikové- abnormální tělesné vlastnosti- mají sklon k mravnostním a násilným deliktům*

Jak poznatky Kretschmera, tak i jeho následovníků však mají pro kriminologii malou využitelnost, protože jsou zaměřeny jen na delikventní populaci.

Další vývoj vědeckého bádání našel též v kriminologii ohlas, např. studium chromozomálních anomálií, tzv. *47-XYY syndrom* (ženy XX, muži XY) vede u postižených jedinců nejen k abnormálnímu růstu, ale i k postižení mozku, zpravidla se projevující sníženým intelektem zvýšenou agresivitou. Výzkumy prováděné v sedmdesátých letech v Kodani však prokázaly, že tato anomálie chromozomů je v populaci velice řídkým jevem a má proto pro kriminologii jen malý význam. Také stoupenci *endokrinologické teorie*, kteří se pokoušeli nalézt vztah mezi kriminálním jednáním jedince a poruchami žláz s vnitřní sekrecí zjistili že delikventní a nedelikventní populace trpí endokrinologickými poruchami prakticky ve stejném rozsahu.

Psychologické teorie obracejí svoji pozornost k osobnosti pachatele, jeho duševním stavům a zvláštní psychické konstituci, která může být podobně jako v případě biologických vlastností vrozená či získaná. Teorie, vycházející z psychoanalytické metody rakouského psychiatra *Sigmunda Freuda* (1856-1939) jsou zaměřeny k nalézání podvědomé motivace chování a přikládají mimořádný význam vývoji a zkušenostem jedince z období raného dětství (např. špatné vztahy k rodičům nebo k jednomu z nich maří zdárný vývoj jedince a výsledkem je nevyzrálá osobnost s nedostatečnou schopností ovládnutí pudů. V jedinci se tak může vytvářet „nevědomý pocit viny a zvýšené úzkosti“, které pak vyvolávají iracionální potřebu trestu, který by měl „očistný účinek“).

V první polovině dvacátého století byly v USA aplikovány u kriminální populace testy inteligence, navazující na mentální Binet-Simonovy testy. Opět byly činy pokusy dospět k typu „rozeného zločince“ položením rovnítka ve vztahu *delikvent-oligofren*, ale pozdější výsledky rozsáhlých srovnávacích testů inteligence u nedelikventní populace vedly k závěrům, že mírou inteligence se oba soubory podstatně neliší (trestná činnost méně inteligenčně vybavených jedinců je pouze snáze odhalitelná a to i s ohledem na druh trestné činnosti, k níž inklinují- tzv. pouliční kriminalita“ Na druhé straně jedinci s vyšší sociální inteligencí své kriminální jednání soustředí do oblastí obtížněji odhalitelných – hospodářská kriminalita , organizovaný zločin. Významným způsobem se v této oblasti angažoval i *H.J. Eysenck*, který rozšířil studia o problematiku socializace osobnosti.

Sociologické teorie hledají příčiny kriminality ve společenském prostředí, za něž v užším slova smyslu pokládají např. rodinu, školu, pracoviště, neformální skupiny a v širším pojetí celou společnost. Obracují se ke strukturám sociálním, kulturním nebo přímo *k sociální organizaci společnosti*. Svým širokým záběrem již vesměs přesahují zkoumání vztahu individua a společnosti a snaží se o výklad deliktů společenských skupin (struktur), případně organizací.

První, kdo obrátili pozornost ke společenským podmínkám a vytvořili základy sociologického směru v kriminologii byli italská právníci *Enrico Ferri* (1856-1929) a *Raffaello Garofalo* (1852-1934). Pro vědu o zločinu zavedl název *kriminologie*, a vnesl do ní i pojem tzv. „přirozeného zločinu“, kterým je každé lidské jednání, přičítící se mravnímu cítění, i když není sankcionováno platným právem (např. v té době přetěžování dětí těžkou prací v továrnách, což zákony nestíhaly). V tomto období bylo zavedeno též v kriminologii používání metod matematické statistiky ke kvantitativnímu vyhodnocování zločinnosti. Výraznou sociologickou orientaci lze nalézt též v e studiích *G. Tardeho*, který poukazuje na velký význam napodobování. Síla příkladu prý však působí především vertikálně (otec-syn, učitel-žák, podřízený-nadřízený).

První teorií, která se zabývá kriminalitou jako společensky podmíněným jevem, je teorie *anomie*, kterou uvedl do kriminologie představitel francouzsko-belgické sociologické školy *Emile Durkheim* (1857-1917). Název *anomie* vyjadřuje v jeho pojetí stav všeobecné bezzákonnosti ve společnosti. Projevuje se též negativními dopady nedostatečnosti norem v jednání, jejich častou protikladností, což vede k nedostatečné vynutitelnosti práva. Mezi různými orgány správy společnosti jsou nedostatečné kontakty, vážné koordinace. Dochází k narušení rovnováhy mezi *cíli a prostředky*, které vedou k dosažení vytčených cílů. Takový stav se podle autora zpravidla objevuje v obdobích, kdy společnost prochází podstatnými změnami politickými i ekonomickými (převraty, revoluce, válečné konflikty). Tento stav, kdy dochází k podstatnému oslabení sociální kontroly, dezorganizaci společenských institucí vytváří vhodné podmínky pro šíření různých sociálně negativních jevů a především pro vzestup kriminality.

K významným představitelům sociologických teorií patří i *Willem Adrian Bonger* (1876-1940), který kritizuje ekonomické podmínky kapitalismu, které vedou u chudší části společnosti k úpadku morálky, alkoholismu, prostituci, neumožňují řádný rodinný život, vedou k degeneraci obyvatelstva a ve svých důsledcích k růstu kriminality. Společnost rozděluje do čtyř vrstev- buržoasie, malá buržoasie, proletariát a subproletariát („Lumpenproletariát“). Všimá si však i typické kriminality buržoasie (bankovní konkurzy, podvodné machinace, porušování bezpečnosti

práce), jakož i skutečnosti, že příslušníci vyšších vrstev jsou daleko méně odsuzováni než příslušníci proletariátu

Po první světové válce, kdy dochází k velkému rozvoji techniky, průmyslu, obchodu i růstu velkoměst, byl v celosvětovém měřítku zaznamenán i vysoký růst kriminality, což se odráží i v kriminologii. Největší přínos v té době zaznamenaly Spojené státy americké, tzv. *Chicagská škola*. Zločinnost zde již na rozdíl od Evropy zaznamenala výrazně organizovaný charakter s využíváním moderní techniky, dokonalé organizovanosti a často i s úzkými vztahy ke státní policii. Jedním z jejích představitelů byl též *Edwin Sutherland*, který poukázal na tzv. *kriminalitu bílých límečků* - typickou pro střední vrstvy. Vědomě porušují zákony a předpisy při výkonu profese (např. pracovní, autorské, patentové, na ochranu spotřebitele). Zisky (škody) z porušování zákonů jsou zde daleko větší a stabilnější než z obyčejných krádeží. Naopak při odhalení jsou tresty daleko nižší. Přitom příčina této kriminality netkví vůbec v bídě, ani nízké kulturní úrovni (/nevzdělanosti), ale působí zde *vzory*, kterými jsou bezohlednější a úspěšnější podnikatelé.

Řada dalších sociologů a kriminologů se pak zaměřila na konflikty společenských struktur (A.Cloward, E.Ohlin, R.K.Merton a další). Jednalo se např. o teorii kriminální subkultury. Na základě studia městských gangů mládeže z nižších společenských tříd dospívají k závěru, že pro příslušníky nižších společenských vrstev jsou na cestě k úspěchu a bohatství jen cesty nelegitimní, zatímco pro příslušníky středních a vyšších vrstev společnosti zůstávají k dispozici cesty legitimní (obchod, politická kariéra, společenské kontakty). Zhruba totéž platí i v případech střetu zájmů etnik (majorita, minorita). Autoři vycházejí z předpokladu, že lidé v podstatě sdílejí stejné hodnoty a cíle (touha po ekonomickém úspěchu), avšak uspořádání společnosti nedává každému stejnou příležitost dosáhnout cíle. Minoritní skupiny se snaží své postavení zlepšit, ale prakticky nemohou ovlivnit zákonodárné procesy a za určitých podmínek se pak jejich chování stává kriminálním (někdo svoji situaci přijme, jiný ustoupí a někdo se snaží dosáhnout cíle i za cenu použití nelegitimních prostředků) Delikvence je pak výsledkem *střetu* mezi kulturně danými cíly a sociálně strukturovanými cestami k jejich dosažení. Deviantní jednání se zde jeví jako způsob reakce jednotlivce na *napětí*, vyvolané situací, do níž se dostal.

Některé se přidržují více jednostranného vysvětlování příčin kriminality - jednofaktorové, v polovině dvacátého století se však objevily i **multifaktorové** teorie, z nichž se nejvíce uplatnila teorie manželů Glueckových (*Eleanor a Sheldon Glueckovi* - 1950) Prováděli řadu výzkumů na delikventní i nedelikventní populaci s cílem vyhledat možné delikventy, případně recidivisty – *tabulky predikce*. Sledovali prostředí, ve kterém

vyrůstali, rodinu, vztah k otci i matce, školní prospěch, kázeň vyžadovanou od rodičů. Informace získávali nejen od rodiny, ale i od úřadu, školy apod. Výzkumný team byl složen z různých odborníků tak, aby mohli postihnout působení různých příčin (somatické, psychické, sociální). Jejich metoda vzbudila zpočátku velký ohlas, ale byla v praxi aplikována s různou mírou úspěchu, kritické výhrady se soustředily zejména na problematičnost některých použitých faktorů.

Teorie druhé poloviny dvacátého století (postmoderní teorie)

Nástup těchto teorií odstartovala tzv. *kritická kriminologie*, která poukazuje na to, že stávající etiologická kriminologie předpokládá, že každé jednání (konformní, deviantní) se dá přiřadit k určitým normám. Poukazuje na to, že podstata „kriminálního“ jednání nevyplývá z jednání samotného, ale až z jeho společenského ocenění (např. vražda). Upozorňuje, že údajné kriminogenní vlastnosti jsou v populaci rozděleny rovnoměrně a některé z nich jsou dokonce ve vyšších vrstvách společnosti brány za předpoklad úspěchu (např. chladnokrevnost, bezohlednost, ambicioznost). Také *etiketizační teorie* si všímá společenské reakce na kriminální jednání (1963). Klade si např. otázku jak působí etiketa „propuštěný vězeň“ na další vývoj jedince a jeho zařazení do společnosti: Některá vzbuzuje úctu „vědec“, jiná odpor „delikvent“. *Radikální teorie* (teorie sociální nerovnosti) vycházejí z toho, že liberalismus slouží k upevnění moci státu nad chudými. Pro radikály trestný čin a kriminalita mají manifestační charakter a jsou důsledkem vykořisťovatelského monopolního kapitalismu. Běžné úsilí omezovat kriminalitu považují za přetvářku, která má omezit svobodu a odvrátit pozornost od skutečných viníků a těmi jsou mocenské struktury. Kriminalitu vidí jako důsledek nerovnosti v rozdělování materiálních hodnot. *Realistické teorie* spatřují v nižších společenských vrstvách spíše oběti společnosti než vinníky. Nižší třídy jsou podstatně zranitelnější, protože jsou oběti jak pouliční kriminality, tak i hospodářské kriminality vyšších vrstev. *Feministické teorie* se obracejí k nerovné pozici žen ve společnosti. Souvisejí s rozvojem feministického hnutí ve společnosti ve dvacátém století. S tím souvisí i celá řada požadavků žen týkající se jejich postavení a sociálních rolí ve společnosti. Poukazují na patriarchální charakter společnosti, kde mají moc muži a určují pravidla a ženy jsou v podřízeném postavení. Kriminologická feministická stanoviska poukazují např. na to, že zločin je definován převážně z pohledu mužů - na ženy je uplatňován odlišný standard morálky i moci. To se promítá i do toho zda a do jaké míry bude žena označena za pachatele či oběť.

Závěr

Význam kriminologických teorií spočívá v tom, že napomáhají k vysvětlení příčin kriminality jako protispolečenského jednání individua i souhrnu těchto jednání a jsou východiskem pro kriminologický výzkum. Pokud jde o kriminalitu, je vlastním zájmem společnosti a státu, aby měl nad ní efektivní kontrolu, aby nenabyla takových rozměrů, které by ohrozily samotné základy společnosti a státu. Proto je třeba cílevědomě usilovat o poznávání příčin kriminality.

Otázky

1. Ve kterém období se začíná prosazovat klasická škola trestního práva a jaké jsou její hlavní *přínosy a představitelé*?
2. Charakterizujte biologicky orientované teorie. Kdo byl hlavním představitelem?
3. V čem spočívají multifaktorové teorie?
4. Co si představujete pod teorií anomie?
5. Jakým zaměřením se vyznačují tzv. postmoderní teorie?

Použitá literatura

1. J.Kuchta, H.Válková a kol., Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005
2. Williams.K.S., Textbook on Criminology, Blackstone, London, 1991
3. Burianek,J.K., K pojetí zločinnosti v hypermoderní společnosti, Acta Universitatis Carolinae, Studia Sociologica, 1996
4. Zapletal, J. a kol. Kriminologie pro posluchače magisterského studia, PAČR, Praha 2002

3.Pachatel trestného činu

Pojem pachatele, typologie pachatelů, charakteristiky osobnosti, kriminální recidiva

Kriminologické *pojetí* pachatele trestného činu se neomezuje pouze na osoby, které se dopustily činů označených zákonem jako trestné činy. Zabývá se též jedinci, kteří buď pro svůj nízký věk nebo duševní poruchu (nepříčetnost) nejsou trestně odpovědní. *Věnuje* pozornost též jedincům i skupinám, které se vyznačují sociálně patologickým chováním (např. alkoholici, prostitutky, drogově závislí, gambleři, extremisté). Vzhledem k této skutečnosti jsou pak kriminologické poznatky o pachateli využívány i mimo rámec trestního práva, např. v kriminalistice, soudní psychiatrii, penologii apod.

Osobnost pachatele chápe kriminologie jako *organický celek* života člověka (jeho biologickou i duševní podstatu) v podmínkách jeho společenského života.

Typologie (třídění) bylo v kriminologii zpočátku spojeno bezprostředně s kriminálním činem. Teprve později byly zohledňovány další faktory, jako úloha oběti, podmínky za jakých došlo k činu i vliv širších společenských podmínek

Oblast teorií *osobnosti* pachatele je velmi široká a rozmanitá. Jsou snahy rozčlenit pachatele podle určitých kritérií, znaků nebo souboru znaků do skupin a ty pak dále charakterizovat např. na typologie zohledňující převážně

- Biologické charakteristiky
- Psychologické charakteristiky
- Sociologické charakteristiky

Mezi biologickými faktory se podle posledních výzkumů uplatňuje též genetická výbava. V genech je zakodován vzhled, vlastnosti jedince, dispozice k chorobám. Geny však tvoří pouze 5% DNA, zbytek jsou tzv. spínače. K sociálně psychologickým faktorům ovlivňujícím změnu chování patří v neposlední řadě informovanost, vzdělanost, názory jednotlivce na rizika spojená s jeho chováním (drogy apod.)V oblasti interpersonální mají významný vliv na snahy jednotlivce o změnu chování názory a činy ostatních (kladné, záporné). Zanedbatelný není ani vliv party(komunity) a normy, která přijala. Také *sociálně politické prostředí* hraje významnou úlohu, např. postoje společnosti k danému jevu.

Empirické výzkumy však nasvědčují tomu, že s tzv. „čistými typy“ se ve skutečnosti nesetkáváme. Je tomu tak proto, že kriminalita stejně jako jiné společenské jevy je podmíněna *multifaktoriálně*.

Kriminální recidiva

Pokud jde o kriminální recidivu, je třeba zdůraznit, že existují různá pojetí recidivy

Trestně právní- spáchání nového trestného činu poté, co byl již pachatel za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen

Kriminologické- opětovné spáchání trestného činu bez ohledu na to, zda pachatel byl již odsouzen nebo stíhán

Penologické- pachatel se octne nejméně podruhé ve výkonu trestu odnětí svobody

Prameny informací o pachateli

Stejně jako v případě kriminality jsou zdrojem informací o pachatelích trestných činů i o recidivě *kriminální statistiky*(policejní, soudní, vězeňské)

Otázky

1. Jaké biologické charakteristiky jsou podle vás důležité ve vztahu k pachateli a k trestnému činu
2. Uveďte některé charakteristiky individuálního charakteru, které mohou ovlivnit chování jedince a jeho snahu o změnu chování

Použitá literatura

1. Hyhlík F., Nakonečný, M. Malá encyklopedie současné psychologie, SPN, Praha, 1973
2. Marešová, A. Pachatelé trestných činů. K problematice jejich osobnosti a vybraných typologií, IKSP, Praha, 1994

4. Viktimologie

Pojem a předmět viktimologie, oběť trestného činu, viktimnost, viktimizace, újma, typologie obětí, pomoc obětem

Viktimologie (victima-oběť) je pokládána za součást kriminologie a rozvíjí se výrazněji až od padesátých let dvacátého století. Pojem oběť není totožný s pojmem poškozený. Za oběť jsou ve viktimologii pokládány pouze fyzické osoby.

Předmětem zájmu viktimologie je především osobnost oběti, vztah mezi obětí a pachatelem, úloha oběti

- v procesu viktimizace
- v procesu odhalování, vyšetřování a soudním projednávání
- pomoc oběti (odškodnění, rehabilitace apod.)
- ochrana občanů před viktimizací

Viktimizací rozumíme proces, v němž se potenciální oběť stává obětí skutečnou (tzv. sekundární viktimizací rozumíme újmu, kterou oběť trpí při opětovném, často necitlivém vedení jednání se strany OČTR, dále v rodině, zaměstnání, ztráta společenské prestiže apod.)

Viktimností rozumíme souhrn předpokladů (disponovanost) jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu

Index viktimizace udává podíl obětí na určitý počet obyvatel (např. 100 000) ve zvoleném časovém období na vymezeném území

Dosavadní poznatky o obětech trestných činů umožňují provádět třídění – **typologii obětí**, např.

- oběti, které „zavinily“ svoji viktimizaci
  - svým chováním (provokace, člověk, který se veřejně vychloubá svým majetkem.....
  - příslušností k sociální skupině negativně hodnocené negativně (prostitutky, bezdomovci, narkomani)

Chování oběti, ani příslušnost k podobné skupině však nijak nezprošťují pachatele viny.

- oběti, které „nezavinily“ svoji viktimizaci
  - občan vystoupí na obranu přepadené osoby a je zraněn
  - příslušnost k rizikové skupině pozitivně hodnocené (celebrity, policisté, důchodci, děti)

Předpoklady stát se obětí lze diferencovat též podle věku, pohlaví, etnické příslušnosti, charakteru zaměstnání apod.

Zdrojem informací o obětech jsou především kriminální statistiky. Podrobnější informace o oběti (věk, pohlaví, sociální charakteristiky, okolnosti trestného činu) lze zjistit ze vstupního formuláře o trestném činu (ZTČ), ze soudních spisů a z viktimologických výzkumů.

Pomoc obětem trestných činů vychází z Deklarace OSN a základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu (krizová centra, azylové domy, linky důvěry, právní pomoc, obhajoba, podpora v průběhu vyšetřování i soudního řízení, právní výchova, kurzy sebeobrany) . Stát zpravidla poskytuje kompenzaci formou peněžité pomoci, protože pachatel bývá nesolventní nebo zůstává neodhalen. Podle zák.č.265/2001Sb je obětí nejen osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, ale i osoba pozůstalá, která byla na oběť vázána výživou. Maximální částka odškodného činí 150 000Kč(se strany státu).

Důležitou úlohu v pomoci obětem sehrávají nevládní organizace, z nichž nejvýznamnější je *Bílý kruh bezpečí*.

Otázky

1. Vysvětlíte pojmy primární a sekundární viktimizace
2. Jaké další organizace zabývající se pomocí obětem znáte?

Použitá literatura

1. Martinková,M, Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000. Praha, IKSP, 2002
2. Martinková,M, Marešová, A., Oběti trestné činnosti v České republice očima kriminologů, Trestní právo č.1, 2001
3. Novotný,O.,Zapletal,J. a kol. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, Praha 2004

5.Kriminologický výzkum

Základní metody, druhy výzkumu, fáze výzkumu, různé techniky výzkumu

Kriminologický výzkum se řídí obecnými pravidly (metodologií) jaké platí pro výzkum. K nejobvyklejším metodám výzkumu v kriminologii patří metoda

- *Historická*- předmětem zkoumání může být jednotlivec, skupina, území. Při analýze minulosti zkoumáme klíčové události, které vedly ke změnám a snažíme se odhalit příčiny.
- *Topografická*- analyzujeme např. typ kriminality na sledovaném území, místa i dobu kde byly spáchány trestné činy(např. loupeže). Ukáže se např., že riziková místa jsou v blízkosti nádraží nebo neosvětleného parku.
- *Monografická*- zde se zaměřujeme na důkladné studium určitého případu (případová studie). Zkoumají se též menší skupiny pachatelů (vrahové) nebo obětí.
- *Typologická*- analyzou z mnoha případů jsou vybrány charakteristické prvky, jejichž zpracováním lze dospět k typologii pachatelů
- *Prognostická*- v kriminologii se uplatňuje jak v oblasti sociální prognózy, tak i na úrovni eventuelního budoucího chování jednotlivce (např. pravděpodobnost recidivy)

Výzkumných technik je celá řada, např.

- *Přímé pozorování*- je používáno dosti často, poskytuje bezprostřední vjem (např. pozorování řidičů na dálnici, chování vězňů, chování poštovních doručovatelů)
- *Analyza dokumentů, statistických dat*- tímto způsobem (soudní a vyšetřovací spisy, rejstřík trestů apod.) získáme řadu údajů o pachateli, o průběhu trestného činu a někdy i o oběti. Analýza statistických dat poskytuje obraz o kriminalitě celkově a umožňuje srovnání s jinými společenskými jevy
- *Dotazník, anketa*- dotazníkem zjišťujeme zpravidla názory, informovanost, eventuelně postoje určitých profesních skupin ke sledovanému jevu (soudci, pedagogové). Anketa obsahuje na rozdíl od dotazníku jen málo otázek a je zaměřena do široké veřejnosti.
- *Sociometrie*- využívá se v malých skupinách, jejichž členové se znají(pracovní kolektivy) Otázkami se zjišťuje stupeň sympatie („s kým byste se chtěl poradit, s kým chcete spolupracovat atd.)

Fáze výzkumu

- Příprava- formulace problému, výběr metod, technik, hypotéza, projekt
- Vlastní výzkum- zjišťování a shromažďování poznatků
- Zpracování dat (informací)- kontrola, analýza dat a jejich zpracování
- Hodnotící- závěrečná- zveřejnění výsledků, návrhy opatření

Kriminologické výzkumy často pracují s osobami, údaji o fyzických osobách, které jsou chráněny zák.č.101/2000Sb o ochraně osobních údajů. Je třeba dbát toho, aby nebylo neoprávněně zasahováno do života těchto osob a proto pro jednotlivce (výzkumné pracovníky) i pro instituce plyne z tohoto zákona řada povinností.

Otázky

1. Jakou metodu a jaké techniky byste navrhli např. při výzkumu
  - Spokojenosti občanů s prací policie
  - Příčin majetkové kriminality mládeže
2. Uveďte příklady osobních údajů, které by měly být chráněny

Použitá literatura

1. Cejp,J. Kriminologický výzkum, In: Novotný,O.Zapletal,J. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, 2004
2. Jupp,V., Methods of Criminological Research, London, Routledge, 1993
3. Holcr, K.,Chalka,R, Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky, Akadémia policejného zboru SR, Bratislava, 1995

6.Stav, struktura a vývoj kriminality

Stav, struktura, kriminalita registrovaná, latentní, index kriminality, objasněnost kriminality, zdroje informací, vypovídající hodnota statistik, mezinárodní srovnání

Kriminální statistika je nezbytnou součástí kriminologie. Slouží k popisu tohoto jevu a při odhalování jeho příčin.

Statistické údaje nám poskytují informace především o kriminalitě *registrované*, tj. zjevné, která je evidována ve statistikách. Je to však jen část kriminality *skutečné*. Rozdíl mezi kriminalitou skutečnou a registrovanou představuje kriminalita *latentní* (skrytá). Významnou informací o kriminalitě je údaj o *objasněnosti* (trestný čin se považuje za objasněný, jestliže bylo zahájeno trestní stíhání konkrétní osoby jako obviněného-§160TR).

Při sledování *dynamiky* (vývoje) kriminality nám přesnější porovnání umožňuje stanovení *intenzity* kriminality, kterou vyjadřujeme *indexem* (koeficientem), který udává počet trestných činů na 100 000 obyvatel na sledovaném území v daném časovém úseku.

$$I = \frac{\text{počet trestných činů}}{\text{počet obyvatel (starších 15 let)}} \times 100\,000$$

Obdobně lze též stanovit index pachatelů

Zdrojem informací o kriminalitě jsou především *statistiky* publikované instancemi kontroly kriminality (policie, justice). Doplnující údaje poskytují též výzkumné statistiky (např. viktimologické).

Policejní kriminální statistika (MVČR) poskytuje informace o zjištěné (registrované) kriminalitě, známých pachatelích a to podle *místa spáchání*.

- *údaje o skutcích* obsahují počty registrovaných skutků, objasněnost(%), počet skutků spáchaných recidivisty, cizinci, mládeží, ženami, pod vlivem alkoholu, s použitím zbraně apod.
- *údaje o stíhaných a vyšetřovaných osobách* vypovídají o počtech stíhaných (obviněných) osob, jejich členění do věkových skupin, o podílech žen, cizinců, mládeže, recidivistů

Zdrojem informací jsou především
záznam o trestném činu
záznam o známém pachateli

Statistiky ministerstva spravedlnosti ČR

Statistiky státních zastupitelství a soudů sledují počty osob-známých pachatelů, obžalovaných a pravomocně odsouzených, uložené tresty a ochranná opatření

Statistika vězeňské služby obsahuje informace o odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, strukturu odsouzených /pohlaví věk, státní příslušnost, výše trestu, trestné činy, za něž byli odsouzeni do výkonu trestu odnětí svobody, recidivu, typ věznice a další).

Vypovídací hodnota statistik je ovlivňována řadou objektivních i subjektivních faktorů, které je třeba zohlednit při sledování vývoje určitého druhu kriminality (časové řady):

- *legislativní změny*
  - kriminalizace tj. zpřísnění trestní represe, zavedení nových skutkových podstat, které dříve trestné nebyly (např. trestnost přechovávání omamných a psychotropních látek v množství větším než malém. §187a TZ/1999Sb)
  - dekriminalizace, tj.zrušení některých skutkových podstat nebo zmírnění represe (např. výše škody-§ 265TZ/2001)
- *demografické změny* (lze eliminovat použitím indexu)
- *amnestie* prezidenta republiky
- *trendy v trestní politice* (důraz kladený v daném období na postih jednotlivých druhů trestných činů
- *způsob statistického vykazování* (např. tzv. souběh trestných činů)

Příčiny nárůstu kriminality v České republice po roce 1989

Počet registrovaných trestných činů před rokem 1990 byl na našem území vcelku stabilní (cca 120 000registrovaných trestných činů ročně). Po roce 1989 začal silně vzrůstat a od roku 1994 činil téměř 400 000 trestných činů ročně. Naproti tomu objasněnost (před rokem 1989 více než 80%) prudce poklesla (30%). V posledních deseti letech se pohybuje okolo 40%.

Prudký nárůst kriminality měl řadu příčin:

- ❖ otevření hranic – strategická poloha ČR
- ❖ nevyhovující legislativa
- ❖ plošná amnestie
- ❖ rozpad Jugoslaviie, SSSR
- ❖ benevolentní požadavky na legalizaci pobytu cizinců
- ❖ benevolentní požadavky při zakládání různých („krycích“) firem, absence kontroly
- ❖ špatná kontrolovatelnost hranic

Také pokles objasněnosti trestných činů měl řadu příčin

- ❖ destabilizace orgánů činných v trestním řízení (časté změny, nedůvěra občanů, územní reorganizace
- ❖ nestabilita právního řádu- chaotické přijímání nových zákonů, nepřehlednost právního řádu
- ❖ nízká ochota občanů oznamovat trestné činy (nedůvěra v policii a justici, strach z pomsty pachatele)

Mezinárodní srovnání kriminality

naráží na řadu obtíží spočívajících např. v rozdílné

- trestně právní úpravě států
- metodice při zpracovávání statistických údajů

V určité míře lze využívat statistické údaje *Interpolu, OSN, případně Rady Evropy.*

Otázky

1. Jaké další příčiny nárůstu kriminality (resp. poklesu objasněnosti) můžete uvést?
2. Jaké druhy kriminálních statistik znáte a o čem vypovídají?

Použitá literatura

1. Marešová,A., Kriminalita v roce 2001, IKSP, Praha , 2002
2. Osmančík,O., Institucionální kontrola kriminality v mezinárodním srovnání, Kriminalistika, č.2, 1999
3. Kuchta,J.Válková,H., a kol. Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005
4. Zapletal,J. Stav, struktura a dynamika kriminality In:Novotný, O., Zapletal,J. a kol. Kriminologie, 2vydání, ASPI, 2004

7.Kontrola kriminality

Sociální kontrola, pojem trestu a trestání, penologické systémy, účel trestu, účinnost trestu, alternativní tresty, probační a mediační služba, změny českého vězeňství po roce 1989, mezinárodní spolupráce.

Sociální kontrola je součástí všech procesů sociální integrace- představuje souhrn prostředků, jimiž společnost působí na chování občanů s cílem dosažení konformity. Předpokládá existenci sociálních norem a pravidel (*systém právních norem*). Dále zde působí např. morálka, vzdělání, náboženství, výchova. Je zajišťována

- ❖ *Formálními instancemi* (policie, soudy), které ji zajišťují profesně
- ❖ *Nefornálními institucemi* , které působí bez specifického zmocnění (škola, rodina, zájmové organizace, církve)

Nedílnou součástí sociální kontroly je *kontrola kriminality*, zahrnující činnosti společnosti a státu, směřující k ochraně občanů před kriminalitou. Jedná se o to, aby úsilí vynakládaná jak se strany represivních orgánů, tak i se strany prevence napomáhala k omezování kriminality a k jejímu udržení v určitých přijatelných mezích.

Na *trestní represi* se podílejí policie (odhalování trestných činů a pachatelů), dále orgány vyšetřování, státního zastupitelství v přípravném řízení, soudy při rozhodování o vině a trestu. Významnou složkou represe jsou i orgány vězeňství při zajišťování výkonu vazby a výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Přes tyto skutečnosti výkon orgánů činných v trestním řízení nemá výlučně represivní charakter (projednávání před soudem i uložený trest by měly na pachatele působit tak, aby si uvědomil škodlivost svého jednání a byl motivován k nápravě). Jde tedy o určité prvky, respektive prolínání represe a prevence.

Vlastní *prevence* se soustřeďuje především na předcházení trestné činnosti a opírá se zejména o opatření sociálně-ekonomická, kulturní, vzdělávací, výchovná a poradenská.

Trest a trestání

Každá lidská společnost upravuje své soužití soustavou norem a jsou-li tyto normy porušovány, reaguje na to soustavou sankcí. V opačném případě by

bylo ohroženo její fungování, její existence. Významné místo proto přísluší *trestnímu právu*. *Systém sankcí* přiřazuje závažným sociálně deviantním druhům chování *sankce- trest*.

Účel trestu plní významnou funkci při kontrole kriminality, má přispět k ochraně společnosti, zabraňovat pachatelům v další trestné činnosti a zůstat přitom *prostředkem*, jímž se společnost proti kriminalitě brání. Nemá být pomstou nebo jen trestem „sám o sobě“. U odsouzených mladistvých pachatelů se zdůrazňuje při ukládání trestu současné zabezpečení výchovy tak, aby bylo dosaženo odpovědné dospělosti (potřeba profesní přípravy, poznat své limity, sám sebe, osvojit si sociální dovednosti).

Pokud jde o *funkci trestání*, existuje několik koncepcí, např.

- **Odplatná** (retributivní)

Pokládá uložení trestu za přirozený důsledek trestného činu, výše, druh trestu a újma pro pachatele mají odpovídat závažnosti trestného činu. I když má tato teorie své kořeny v 18. Století, v posledních letech je opět v popředí pozornosti vzhledem k neúspěšnosti aplikace rozmanitých rehabilitačních a resocializačních metod zacházení s pachateli, jakož i všeobecného růstu kriminality.

- **Odstrašení**

Trest má především odradit pachatele od další trestné činnosti. Proces odstrašení (vnímání individuální újmy) má však individuální charakter.(např. trest odnětí svobody pro prvopachatele za nedbalostní trestný čin je vnímán jinak než u recidivisty za majetkovou trestnou činnost, kde se pachatel v podstatě vrací do známého prostředí).Pro splnění odstrašovací funkce má i důležitou úlohu rychlost odhalení a potrestání pachatele. Svůj význam má i publicita- ocejchování pachatele a s tím spojená ztráta společenské prestiže (ve středověku např. vypalování značek do kůže, pranýř). Velmi důležité je, aby pachatel byl zbaven všech výhod, které získal trestnou činností (např. peníze, majetek).

- **Rehabilitační** (nápravná) – klade si za cíl jak zacházet s pachatelem, aby již trestnou činnost nepáchal. Z toho vychází i systém odborného zacházení- *aktivit* aplikovaných na osobu pachatele, které by odstranily (nebo alespoň potlačily) příčiny proč došlo ke kriminálnímu jednání.Rehabilitační teorie v různé podobě byly aplikovány zejména v druhé polovině dvacátého století v USA a poté v Evropě (nejprve Skandinávie). K jejímu obrazu byly budovány a přizpůsobovány i věznice tak, aby umožnily realizaci různých převýchovných programů a experimentální modely uspořádání vězeňských komunit. Uplatňování této teorie v praxi klade velké nároky též na odbornost personálu , vedle

značných investic do vězeňství. Rehabilitační teorie však znamenaly významný přínos pro rozvoj postpenitenciární péče.

- **Izolační** (eliminační)- za významnou součást trestu pokládá *dočasnou nebo trvalou izolaci* pachatele od společnosti. Spatřuje v ní jednak výraznou újmu pro pachatele, jednak *ochranu společnosti*. Jako další stupeň izolace je třeba připomenout i různé formy vyhnanství nebo vyhoštění ze země (tato tradice má své kořeny již ve starověku, výrazně byla upatňována též při kolonizaci Ameriky, Austrálie a dalších dobytých území).
- **Restituční** (kompenzační)- obrací svoji pozornost k *oběti*, proto se zabývá především odstraněním následků trestného činu a náhradou škody. V tomto syslu více navazuje na viktimologii. Předkládá k úvaze *alternativní* tresty namísto odnětí svobody a různé způsoby zprostředkování (mediace) mezi pachatelem a obětí o kompenzaci způsobené újmy-škody. Tento *restorativní* přístup (restore-obnovit) nepředstavuje odmítání klasických sankcí, ale jen jejich doplnění s přihlédnutím ke konkrétnímu pachateli i jeho kriminálnímu činu. Tyto přístupy se v určitých mezích uplatňují zejména u mladých pachatelů, prvopachatelů s tím, aby se aktivně podíleli na náhradě způsobené škody a byla jim zachována občanská práva.

Těchto přístupů je však třeba využívat velmi uváženě, neboť přílišná benevolence a ústup od klasických zásad trestní justice by mohl mít velmi negativní dopad na ochranu lidských práv, svobod a pro ochranu společnosti

Alternativní tresty

V druhé polovině dvacátého století se v USA a v západní Evropě v souvislosti s růstem kriminality objevují kritické úvahy o účinnosti dosavadních způsobů trestání (vězení jsou přeplněna, k nápravě pachatelů nedochází, obětem není nahrazována škoda). Přistupuje se proto k rozšiřování škály nápravných prostředků –*alternativa k uvěznění*. I když nejsou spojeny s odnětím svobody, musí být délka trvání trestu úměrná spáchanému trestnému činu. Rada Evropy dělí alternativní tresty do několika kategorií

- *Částečná detence*- pachatel je uvězněn pouze na část dne (noc, víkend), aby nemusil přerušit výkon zaměstnání
- *peněžité trest*,
- *výchovná opatření*- uplatňováno především u mladistvých pachatelů ve spojení s *dohledem* výchovného pracovníka
- *odložení rozsudku, upuštění od potrestání*- vázáno na slib pachatele, že se bude po dobu stanovenou soudem řádně chovat
- *trest obecně prospěšných prací*

- *narovnání*- je jednou z forem odklonu v trestním řízení. Jedná se o mimosoudní vyřízení případu. Obviněný musí důsledně odčinit všechny škodlivé následky, které poškozenému způsobil svým činem, čemuž je přikládán větší význam než potrestání pachatele.

Většinu z těchto alternativ bylo možno využívat v naší justici až po roce 1989, resp. 1992, kdy proběhly systémové změny v českém vězeňství. Také v oblasti vězeňství došlo k řadě změn. Humanizace vězeňství si klade za cíl především

- uznání vězňů jako občanů včetně zabezpečení vhodných materiálních podmínek
- zaručení základních práv a svobod vězňů a pokud jsou omezovány jejich občanská práva může se tak dít pouze prostředky stanovenými zákonem (zák.č.293/1993Sb o výkonu vazby a zák.č.169/1999Sb o výkonu trestu odnětí svobody a další)

Věznice jsou postupně rekonstruovány, modernizovány, aby vyhovovaly Evropským vězeňským pravidlům. Dochází k rozvíjení preventivních aktivit- např. možnosti získat vzdělání, kvalifikaci, zapojit se do pracovní činnosti- budují se speciální oddělení (např. pro zacházení s drogově závislými)

Probační a mediační služba(zák. č.257/2000Sb)

je důležitým předpokladem pro uplatňování alternativních trestů a způsobů. I když jsou tyto přístupy, navazující na dřívější systém sociálních kurátorů, zakotveny v českém právním řádu, v praxi ještě není probační a mediační služba dostatečně rozvinuta. Tyto aktivity byly více soustředěny především na postpenitenciární péči. V současné době jsou formy dohledu specifikovány zák.č.265/2001Sb. Především jde o *pravidelný osobní* kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření programu a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli.

K *povinností pachatele* patří zejména spolupracovat s probačním úředníkem, řádně se k němu dostavovat, ve stanovených lhůtách informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, plnění stanovených podmínek, umožnit probačnímu úředníkovi přístup do obydlí, v němž se pachatel zdržuje.

Mediace je metoda řešení, při němž mediátor zprostředkuje jednání mezi pachatelem a poškozeným s cílem dosáhnout dohody jak napravit způsobenou škodu. Předpokladem je dobrovolný souhlas obou stran (může být kdykoliv odvolán) při zabezpečení základních procesních záruk (např. právo na první pomoc, na tlumočnicka). Mediace vychází z toho, že na trestný čin pohlíží jako na *konflikt*, který vznikl mezi pachatelem a obětí.

Mezinárodní spolupráce

se datuje již od druhé poloviny 19.století a byla v podstatě též podnícena výsledky klasické školy trestního práva a následným rozvojem věd, tedy i kriminologie. Již v roce 1885 byla v Římě ustavena

Mezinárodní trestní a penitenciární komise,

kteřá se zaměřila na výkon trestu odnětí svobody, trestní zákonodárství kriminalitu mládeže a prevenci. Jako jedna z možností omezení kriminality dospělých bylo spatřováno vymýcení delikvence mládeže. Proto byla již od počátku zdůrazňována otázka odpovědnosti rodičů za výchovu, věková hranice trestního postihu a další. Mezinárodní trestní a penitenciární komise postupně též dospěla k vypracování

Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, která byla posléze přijata Organizací Spojených národů v Ženevě v roce 1955. Z nich vycházejí i Evropská vězeňská pravidla.

Otázky

1. Jaké znáte formální a neformální instituce sociální kontroly?
2. Jak vnímá účel trestu teorie
  - Odplatná
  - Izolační

Pro jaké druhy kriminálních činů byste doporučovali?

3. Pojednejte o podstatě restorativní justice. Jakých prostředků používá?
4. V jakých případech (vzhledem ke kriminálnímu činu a vzhledem k pachateli) byste ne(doporučili) použití alternativních trestů?

Použitá literatura

1. Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní justice, C.H.Beck, Praha, 2005
2. Inciardi, J.A., Trestní spravedlnost, Victoria Publishing, Praha, 1994
3. Sotolář, A., Válková, H. Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí, Právní rozhledy, č.12, 1999
4. Karabec, Z., Účel trestání, Kriminalistika, č.2, 2000
5. Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, 2004
6. Černíková, V., Makariusová, V., Sedláček, V., Sociální ochrana, 2.vydání, PAČR, Praha, 1998
7. Suchý, O., Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání, Právní rozhledy, č.7, 1995

8.Prevence kriminality

Pojem a význam prevence kriminality, členění obsahové (sociální, situační, viktimologická), členění podle adresáta (primární, sekundární, terciární), účinnost prevence, institucionální základy prevence, mezinárodní aspekty

Na význam prevence poukázali již představitelé klasické školy trestního práva, z nichž to byl zejména anglický právník *Jeremy Bentham*. („Uvedení do zásad morálky a zákonodárství“).

I když prevenci kriminality byl v minulosti věnován vždy určitý prostor, až do poloviny dvacátého století- kdy došlo k podstatnému nárůstu kriminality- převažovaly při kontrole kriminality represivní přístupy. Demokratické státy si uvědomily nejen limity trestní justice (převažuje defenzivní charakter reakce na spáchání trestného činu), ale také vysoké náklady s tím spojené. Prevence kriminality naproti tomu více spočívá na aktivních a ofenzivních strategiích, orientovaných do budoucnosti a postihuje tak již i kriminogenní faktory. V neposlední řadě se též jeví jako méně nákladná.

Také u nás, kdy počátkem devadesátých let došlo k výraznému nárůstu kriminality a k podstatným změnám v její kvalitě, jsme přistoupili k širokému rozvíjení prevence.

Do *prevence kriminality* (snaha eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítáním nebo před jejím pokračováním) zahrnujeme veškeré aktivity a opatření směřující k předcházení trestné činnosti, oslabování či eliminaci příčin a podmínek jejího páchaní.

Obsahové členění prevence

Nejrozšířenějším způsobem obsahového dělení prevence je na prevenci

Sociální

Má velmi široké zaměření, směřuje do celé společnosti, soustřeďuje se na sociální kriminogenní faktory, jejich neutralizaci, resp. překonávání (např. nezaměstnanost, toxikomanie, prostituce, extremismus, bezdomovci, kasina). Jde tedy o aktivity zaměřené na zlepšování nepříznivých společenských podmínek, které jsou považovány za kriminogenní a také na aktivity ovlivňující proces sociální integrace jedince.- jeho socializaci. Žádoucího stupně konformity lidského chování dociluje společnost především *vnější kontrolou*, spočívající na fungování *normativních systému* (např. pracovní řád, morálka, obyčej, hodnotové

systemy, kulturní tradice). Stěžejní význam má **právní řád**, kvalita zákonné úpravy, jeho respektování a vymahatelnost práva. K tomu má stát soustavu kontrolních mechanismů včetně institucionálního zabezpečení. Významným nástrojem sociální prevence kriminality je též politika rodinná, zdravotní, školská, bytová, politika zaměstnanosti a další.

Mládež a rodina mají s hlediska prevence klíčový význam. V rodinném prostředí probíhají zpravidla prvotní procesy socializace a sociální integrace. Zde si jedinec vytváří základní sociální postoje, vytváří si vazby a učí se řešit konflikty. Neméně významným sociálním systémem je též škola, kde mládež tráví největší část svého formativního období. Vedle výuky se zde dostává žákům základů výchovy k odpovědnosti za sebe sama, a pocitu sounáležitosti s ostatními. Zaměstnání a pracovní kolektiv mohou vést k rozšiřování pozitivních sociálních kontaktů. Zároveň jsou základem k získávání příjmů k legálnímu uspokojování potřeb na základě pracovní činnosti. Pracovní režim a jeho dodržování jsou rovněž účinnou formou sociální kontroly.

Také volnočasové aktivity jsou předmětem preventivních programů s cílem eliminovat aktivity kriminálního charakteru (pití alkoholu, krádeže, vandalismus) a nabídnout mládeži pozitivní alternativy trávení volného času (sport, zájmové kroužky).

V sociální prevenci sehrávají rovněž významnou úlohu *media*. Působí na společnost v řadě aspektů, napomáhají k vytváření postojů a názorů. S hlediska prevence by např. mohla více působit k posilování autority práva a formování právního vědomí populace.

Situační prevence

Při výskytu kriminality hrají vedle počtu potenciálních pachatelů a úrovně vnější sociální kontroly důležitou úlohu též *kriminogenní situace*-rizikové situace- příležitosti k páčání trestné činnosti.

Situační prevence představuje soubor opatření a prostředků cílených k *omezování příležitostí* k páčání trestné činnosti.

Kriminologické poznatky i kriminalistické výzkumné sondy ukazují, že např. pro některé kriminální aktivity jsou přitažlivá určitá místa, dny v týdnu, hodiny dne (např. centrum města, okolí kasina, opuštěný park, neosvětlené podchody, sídliště o víkendu atd). V opatřeních situační prevence se nejvíce uplatňují *technické prostředky*, dále opatření *organizační a administrativní*. Jsou nejvíce rozšířena a uplatňována v oblasti majetkové kriminality

- Zlepšení dohledu nad rizikovými místy (hlídkové služby policie, soukromé bezpečnostní služby, údržba veřejného osvětlení

- Zlepšení ochrany rizikových objektů, osob (hlídací služba, kamerový systém, elektronická signalizace, napojení na centralizované pulty ochrany objektů, nerozbitná skla..)

Důležitým opatřením je i *přemístění ohrožených věcí* na bezpečnější místo (umístění peněz, šperků a dalších cenností do bankovních sejfů, parkování automobilů na hlídaných parkovištích, odnášení cenných věcí ze zaparkovaných vozidel).

Také *omezení přístupu* k prostředkům vhodným pro trestnou činnost je důležitou součástí situační prevence (prodej a držba střelných zbraní, jedů , výbušnin).

V podstatě jde o strategie

-**zvyšující náhamu nebo riziko** spojené s pácháním trestné činnosti (zabezpečení zařízení, kamerový systém, hlídky,

-**snížující užitek** plynoucí z trestného činu (označení věcí kody, bezhotovostní platby, ochranné znaky na bankovkách a dokladech)

Viktimologické prevenci

je v současnosti věnována značná pozornost související se zájmem o situaci oběti trestného činu. Její poznatky jsou využívány v prevenci kriminality v oblasti poradenské a při osvojování si zásad ochrany ohrožených osob. Pro osoby, resp. skupiny osob s vyšším viktimizačním potenciálem jsou vyvíjeny vhodné prostředky (alarm, sprej), nabízí se jim též výcvik v sebeobránných technikách i psychologickému působení na útočníka.

Podle **adresáta** členíme prevenci na

-**primární**- je orientována na celou společnost, na instituce i nejširší veřejnost občanů. Představuje tedy *nepřímou strategii*. Působí plošně bez ohledu na stupeň ohrožení nebo rizikovosti. Nejvíce se uplatňuje v oblasti sociální (zlepšování životních podmínek, péče o fungování sociálního systému, prosazování právního řádu a kontrolních mechanismů společnosti). Důležité jsou i aktivity výchovné, vzdělávací, poradenské, přičemž je zvláštní pozornost věnována mladé populaci.

-**sekundární** prevence již je chápána jako strategie *přímá*. Vedle jedinců i kriminálně rizikových skupin (např. drogově závislí, nezaměstnaní, děti-záškoláci) se zaměřuje též na ochranu materiálních hodnot, které jsou nejčastěji předmětem jejich zájmu (chatové kolonie, parkoviště apod.)

V rámci sekundární prevence jsou poskytovány rozmanité poradenské služby (protidrogové, psychologicko-pedagogické aj.), linky důvěry, kontaktní centra, azylové domy. Důležitá je i práce terenních pracovníků, kteří se pohybují mezi ohroženou mládeží (diskotéky, kluby, herny).

-terciární prevence je rovněž *přímou* strategií a je zaměřena především na kriminální populaci s cílem *zabránit recidivě* (pokud jde o viktimologickou recidivu, zaměřuje se na ochranu obětí před opětovnou viktimizací). Jejimi hlavními nástroji jsou proto tresty, jejich ukládání, výkon, ochranná opatření a postpenitenciární péče.

Pokud jde o oběti, směřuje k napravení následků trestného činu, zabránění sekundární viktimizaci a informování, případně výcvik obětí tak, aby se znovu nestaly oběťmi trestného činu.

Účinnost prevence

závisí na celé řadě faktorů- efekt každého úsilí (programu) lze hodnotit srovnáním výchozího stavu a dosažených výsledků po skončení programu. Avšak působení prevence ve společnosti ať už na jedince nebo skupinu představuje otevřený systém, kde nelze zaručit jen působení kontrolovaných aktivit. Jestliže je cílem preventivních aktivit omezit výskyt trestných činů, pak by pokles kriminality mohl znamenat úspěch našeho úsilí. Avšak nám je přístupná především registrovaná kriminalita, její zvýšení nemusí znamenat neúspěch prevence, ale může být důsledkem zlepšení kontroly ze strany policie nebo vyšší mírou oznamování trestných činů ze strany občanů.

Úspěšnost bývá většinou zaznamenávána u programů zaměřených na majetkovou kriminalitu (krádeže z aut, chatové kolonie, pouliční krádeže). Na efektivitu preventivních programů lze však též usuzovat zaznamenáme-li zlepšení preventivního chování občanů, zvýšení jejich pocitu bezpečí, zlepšení jejich sociálního chování (ochota ke vzájemné pomoci, sousedská soudržnost, postoje k policii, orgánům samosprávy apod.)

Prevence kriminality bude i nadále zaujímat prioritní místo v kriminální politice státu, protože v celosvětovém měřítku dochází ke stálému růstu kriminality a společnost je vystavována novým, obtížně odhalitelným typům a formám zločinnosti.

Úloha státu v prevenci kriminality

Prevence kriminality je řízena centrálně v roce 1993 (usnesení vlády ČR č.617/1993) byl vytvořen *Republikový výbor pro prevenci kriminality* jako meziresortní, koordinační a metodický orgán. Preventivní aktivity vycházejí v ČR z výsledků kriminologických výzkumů a bezpečnostních analyz na celostátní i místní úrovni. Těžiště preventivních aktivit se přenáší na místní

úroveň tak, že mezi orgány centrálními a místními neexistují vztahy podřízenosti a nadřízenosti. Při realizaci programů úzce spolupracuje policie.

System prevence lze charakterizovat několika typy programů

- ❖ Rezortní programy prevence
- ❖ Programy realizované samosprávnými orgány měst a obcí
- ❖ Preventivní programy bezpečnostních složek
- ❖ Preventivní programy nevládních organizací
- ❖ Preventivní programy podnikatelských subjektů (např. pojistky, firmy zabezpečovací techniky atd.)

Mezinárodní spolupráce

V rámci OSN působí již od roku 1950 *Výbor pro prevenci a kontrolu kriminality*. Na jeho kongresech, konaných v 5 letých intervalech (1.kongres v Ženevě 1955) dochází k výměně poznatků a zkušeností jednotlivých států o způsobech předcházení kriminalitě. Tato pravidelná setkání vedla již k přijetí celé řady rezolucí, doporučení a deklarácí, např.

-1985- Hlavní principy prevence kriminality a trestní justice

Z posledních si připomeneme 10.kongres (Vídeň, 2000), který přijal významnou deklaraci

O zločinu a spravedlnosti“ – Výzva pro 21.století, zaměřenou ke spolupráci v boji s mezinárodním organizovaným zločinem.

Důležitým mezinárodním orgánem je též *Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní justici*, která je součástí Hospodářské a sociální rady OSN. Formulovala též tzv. prvky *odpovědné prevence kriminality*- soustavu standardů a norem (vliv preventivních opatření na individuální práva, zacházení s oběti, doporučení vládám ve věci zabezpečení institucionálního finančního , spolupráce s policií a další).

Evropská unie vytvořila v roce 2001 institut *Evropská síť pro prevenci kriminality*. Svou činností přispívá ke zvýšení informovanosti o problematice prevence v EU, organizuje konference, semináře a uděluje *Evropské ceny prevence kriminality*. Velkou pozornost věnuje problematice kriminality mládeže, bezpečnosti měst a drogové kriminalitě.

Otázky

1. Co je obsahem sociální prevence kriminality?

2. Jakými okruhy občanů se zabývá sekundární prevence
3. Jaké jsou hlavní strategie situační prevence
4. Jaké jsou hlavní cíle mezinárodní spolupráce

Použitá literatura

1. Zoubková,I., Institucionální a první základy prevence kriminality ,In Zapletal.J. a kol. Prevence kriminality, druhé vydání, PAČR, 2005
2. Muhlpačher,P., Sociální práce, Masarykova univerzita, Brno 1999
3. Osmančík, O., Prevence kriminality
, In Novotný,O.,Zapletal,J. a kol. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, Praha 2004
4. Gjuríčová,J., Strategie prevence kriminality v České republice, MVČR, Praha 1996
5. Večerka, K. a kol., Prevence kriminality v teorii a praxi, IKSP, Praha, 1996

VYBRANÉ DRUHY KRIMINALITY

9. Majetková kriminalita

Pojem, základní znaky, fenomenologie, etiologie, prevence

Majetková kriminalita představuje v České republice stejně jako ve vyspělých zemích trvale zhruba dvě třetiny registrované kriminality. Lze ji charakterizovat jako *útok proti cizímu majetku*. Nejčastější formou jsou krádeže, zpronevěry a podvody. Zpravidla lze trestné činy proti cizímu majetku zařadit do tří okruhů

- Cílem je obohacení pachatele (krádeže, zpronevěra, podvod, lichva, loupež a vydírání většinou posuzujeme jako formy násilné kriminality)
- Hlavním cílem je poškodit (poškození věřitele, poškození cizí věci, porušování povinnosti při správě cizího majetku)
- Podílnictví- pachatel využívá trestné činnosti páchané jinou osobou

Fenomenologie majetkové kriminality

Spadá sem celá řada trestných činů, z nichž nejčastěji se setkáváme s *krádeží*. Statistiky rozlišují *krádež prostou a krádež vloupáním*, dále rozlišují krádeže podle *napadeného objektu* (obchod, restaurace, víkendová chata, byt, církevní a muzejní objekty a další). Velkou skupinu tvoří též *krádeže motorových vozidel*. Statistiky se všímají i doprovodné kriminality, tj. spojené s *krádeží* (poškození cizí věci, omezování osobní svobody a další). Mezi *krádežemi vloupáním* zaujímají čelné místo *krádeže věci z aut, bytů, víkendových chat*.

Majetkové trestné činy tvořily vždy podstatnou část celkové kriminality. Před rokem 1989 činily stabilně kolem 50% veškeré registrované kriminality. V devadesátých letech však jejich podíl prudce vzrostl (v roce 1993 dosáhl dokonce 82%), v posledních letech se podíl majetkové kriminality stabilizoval zhruba na 65-70%. Mírně sestupnou tendenci těsně po roce 2002 lze přičíst na vrub pojetí škody, jejíž hranice byla zvýšena ze 2000Kč na 5000Kč. Objasněnost majetkových trestných činů se pohybuje okolo 22-25%.

Mezi pachateli trvale převažují muži (cca 90%), ženy tvoří trvale asi 8-10%, recidivisté se podílejí přibližně 20% a mladiství pachatelé zhruba 10-12%.

Pokud jde o škody způsobené krádežemi, činí u krádeží prostých dvojnásobek v porovnání se škodami způsobenými krádežemi vloupáním. Příznačná je i vzrůstající profesionalita a skupinovitost páčání.

Etiologie majetkové kriminality

Výsledný stav, struktura a dynamika majetkové kriminality jsou důsledkem působení celé řady faktorů. Vyvíjejí se v souvislosti s kulturně-civilizačními procesy v rámci existujících hospodářských a sociálních podmínek. Až do prvních desetiletí dvacátého století se tradovalo, že zejména v oblasti majetkové kriminality se jedná o *kriminalitu z nouze*. Existovala totiž jednoznačná korelace mezi počty krádeží a rostoucími cenami základních potravin a s nezaměstnaností. Dokládala to situace v nejvyspělejších kapitalistických zemích Evropy, kde v městských obvodech bylo soustředěno velké množství sociálně slabých vrstev žijících v bídých podmínkách (např. Holandsko, Francie, Anglie), kde byl zjištěn *nejvyšší index kriminality*. Právě v těchto zemích docházelo však k výrazné majetkové polarizaci a v této souvislosti i k úpadku morálky chudších vrstev (alkoholismu, nevzdělanost, prostituce, kriminalita). Pozornost institucí sociální kontroly včetně policie, byla přednostně soustředěna na tyto vrstvy.

Teprve v období dvacátých let minulého století upozornil americký kriminolog a sociolog Edwin Sutherland¹ na rozsáhlou kriminalitu středních vrstev, tzv. *kriminalitu bílých límečků*. Tyto skupiny pracovníků vědomě porušují zákony a předpisy při výkonu profese (např. pracovní, bezpečnostní autorské, daňové) a výnosy (škody) vysoce převyšují škody z obyčejných krádeží. Naopak, tresty jsou zde poměrně nízké. Příčiny této kriminality však netkví ani v bídě ani v nevzdělanosti – působí zde *vzory bezohledných a úspěšných podnikatelů*. Výrazně se tento trend začal projevovat od poloviny dvacátého století a je interpretován jako *kriminalita z blahobytu*. Do této kategorie patří i činy páchané z touhy po dobrodružství, z potřeby zahánět nudu, zviditelnit se v médiích apod.

Po roce 1989 se rovněž zformovaly u nás skupiny osob, které se dostávají na hranici chudoby z řady důvodů (neuspěly v tržní konkurenci, neochota k rekvalifikaci). Integrují se pak často do skupin bezdomovců, tuláků, alkoholiků, drogově závislých). Často k nim patří i příslušníci některých etnických minorit. Je třeba vzít v úvahu též skupiny s nižší morální a kulturní úrovní, pro něž se splnění jejich cílů legálními prostředky stává nedosažitelným a proto se uchylují ke kriminální činnosti. Existují však také skupiny osob, které se profesionálně a cíleně věnují majetkové trestné činnosti a z výnosů uhrazují

své životní potřeby (např. krádeže platebních karet, vozidel, obchod s drogami a pod).

Prevence majetkové kriminality

Opatření v *sociální* oblasti by měla směřovat k dalšímu budování výkonné struktury státních a mocenských orgánů včetně legislativních opatření tak, aby se majetková kriminalita pachateli nevyplácela. Pro mládež je důležitá výchova a vzdělání i opatření ke snižování nezaměstnanosti.

Velmi důležitá jsou též opatření v *situační prevenci*, kde se v případě majetkové kriminality nabízí celá řada specifických opatření i prostředků, např.

- Hlídkové služby policie
- Kvalitní, technické zabezpečení objektů
- Kamerové systémy na rizikových místech
- Bezpečnostní uzamykací systémy
- Elektronické signalizační systémy
- Uzamykání vozidel, pískování skel, pojištění
- Kvalitní personální opatření (podvod, zpronevěry)
- Počítačové a satelitní systémy

Otázky

1. Jakou část majetkové kriminality představují zpravidla podvody
2. Jak byste charakterizovali „kriminalitu z blahobytu“
3. Jaké kriminologické poznatky vedly k tomu, že majetková kriminalita přestala být chápána výlučně jako kriminality z bídy

Použitá literatura

1. Kocábek,P.,Koníček,T., Ochrana osob a majetku, Policista č.1, 1997
2. Kuchta.J. Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha 2005
3. Rak,R., Evidovaná a odcizená vozidla v Evropě v řeči čísel, Kriminologický sborník, č.1., 1999
4. Novotný, O., Zapletal J. a kol., Kriminologie, 2.vydání. ASPI, 2004

10. Násilná a mravnostní kriminalita

základní pojmy, charakteristické rysy pachatele, fenomenologie, etiologie, prevence násilné a mravnostní kriminality

a) Násilná kriminalita

Kriminálnímu násilí věnuje společnost velkou pozornost, protože tento jev ohrožuje právo občanů na osobní bezpečnost, vyvolává strach a velmi negativně ovlivňuje kvalitu života. Problematice násilí se vedle kriminologie věnuje i řada dalších vědních oborů (např. psychologie, kriminalistika, forenzní disciplíny).

Vlastní pojem *násilná kriminalita* odráží **způsob provedení** trestného činu, jehož výslednicí je poškození případně zničení cílového objektu jednání.

Pojem **násilí** bývá ztotožňován s pojmem agrese, přičemž každé agresivní chování nemusí být postihováno trestním zákonem. Jako *kriminální agrese* je označováno takové chování subjektu, které ohrožuje nebo porušuje zájmy chráněné trestním právem (útok na fyzickou nebo psychickou integritu člověka, při úmyslném užití fyzického násilí nebo pohrůžky násilím vůči jiné osobě).

Kriminální agrese může mít podobu

- Instrumentální (je prostředkem k dosažení cíle, ke zmocnění se cizí věci, odstranění svědka)
- Expresivní – (vražda ze msty apod.)

Fenomenologie násilné kriminality

Pojem násilná kriminalita zahrnuje celou řadu závažných trestných činů, jejichž společným rysem je fyzické poškození oběti nebo alespoň záměr ji poškodit (od domácího násilí, pouliční kriminality, brutální vraždy, únosů až po organizovaný zločin).

Také počet trestných činů násilné kriminality po roce 1989 vzrostl a zvýšila se i brutalita útoků.

Typickým pachatelem násilné kriminality je muž (91%), spíše mladší věkové kategorie (do 30 let), základního vzdělání, nižší sociálně-ekonomický status. Často bývá násilná trestná činnost páchána pod vlivem návykových látek (alkohol, drogy), recidivisté se podílejí asi jednou třetinou. Počet trestných činů násilné povahy se pohybuje od roku 1993 ročně asi kolem 20-25 tisíc činů. Nejvíce je zastoupeno úmyslné ublížení na zdraví (kolem 7 000 činů ročně).

Strukturu násilných trestných činů představují zejména

- Vražda
- Loupež
- Vydírání
- Útok na veřejného činitele
- Úmyslné ublížení na zdraví
- Porušování domovní svobody
- Ostatní (žhářství, omezování osobní svobody a další)

U vraždy jakožto nejzávažnějšího trestného činu násilné kriminality lze rozlišit několik odlišných typů i motivací. Vedle vražd pramenících z *osobních důvodů* (žárlivost, nenávisť, msta, domácí vražda), vzrůstá i počet loupežných vražd. Často bývají vraždy i způsobem vyřizování si účtů mezi kriminálními skupinami nebo konkurenčními podnikatelskými subjekty. (zbavit se nežádoucích věřitelů nebo konkurentů). Jako další se objevuje vražda jako součást únosu, s cílem získat pojistku, dědictví, zabránit odhalení jiných trestných činů.

Další velkou skupinu tvoří *sexuální vraždy* (sadistická, kultovní apod.) Velmi nebezpečným fenoménem násilné kriminality je též *terorismus*, jehož podstatou je politicky motivované užití násilí, jímž skupina prosazuje své cíle, kterých nemůže dosáhnout legálními cestami (separatistická, povstalecká hnutí, náboženský extremismus).

V posledních letech je věnováno též více pozornosti *násilí v rodině*. Nejčastěji je používáno vůči partnerovi (převážně vůči ženě), dětem nebo seniorům

- Zastrásování (rozbíjení věcí, gesta, předvádění zbraní)
- Společenské omezování (kontrolovat s kým mluví, kam jde, omezovat jeho (její) zájmy)
- Používání dětí (vyřizování vzkazů, omezování styků)
- Ekonomické týrání (zamezit přístup k rodinným příjmům (účtům), brát jí (jemu) mzdu (důchod))
- Citové týrání (ponižování, snižování sebevědomí, kritizovat jeho (její paměť), vzbuzovat dojem, že je blázen, říkat, že si týraní vymyslila a ublížil(a) si sam(a)).

Etiologie násilné kriminality

Kořeny násilí je třeba hledat již v životním stylu, kulturních tradicích a hodnotovém systému příslušné společnosti. Obecně agresivita

jednotlivce i komunity roste při pocitu *ohrožení* nebo *nedostatku*. K dispozici máme dnes celou řadu teorií pokoušejících se objasnit příčiny násilí.

V současnosti, i když do jisté míry uznáváme význam **osobnostních** zvláštností (psychopatie, mentální vady, sexuální deviace), většinu násilí přičítáme **faktorům společenským**, z nichž významný vliv má zejména

- ❖ Rodina- prostředí v němž dítě vyrůstá. Ukazuje se, že agresivní chování často vyplývá z napodobování
- ❖ Normy chování uznávané (platné) v dané společnosti (hodnocení násilí společností). Chování však ovlivňují i další činitelé jako např.
  - Ekonomická nerovnost
  - Rasová nerovnost
  - Užívání alkoholu, drog
  - Duševní choroby
  - Biologické a osobnostní faktory
- ❖ Vliv masmedií, který je v poslední době často diskutován. Na jedné straně působí media ke spoluvytváření atmosféry strachu ze zločinu, nejistoty (soustředěním pozornosti na „senzační případy“), na druhé straně zobrazováním násilí, brutality a zvráceností ve filmech i televizi ovlivňují chování diváka, zejména mladších věkových kategorií a vytvářejí v něm dojem, že nejde o nic mimořádného, je to něco co je na denním pořádku. Proč to tedy nenapodobit, nezkusit_. K tomu ještě přispívá šíření násilí po internetové síti. Mládež tak získává dojem, že jde o běžnou formu jednání a stává se citově otupělou, lhostejnou k utrpení, které vidí kolem sebe a které často působí.

V mezinárodním měřítku se nyní rovněž setkáváme s nárůstem násilných trestných činů motivovaných *fanatickou nenávistí* (tzv. hate crime) pachatelů vůči určité rase, původu, náboženskému vyznání, sexuální orientaci (pronásledování homosexuálů). Může jít i o životní postoj (pronásledování zastánců potratů), nebo životní styl (bezdomovci). Pachatelé se snaží vystupovat v roli *domnělých poslů správných pořádků*, či lovců hříšníků.

Prevence násilné kriminality

Základní způsoby spočívají v prevenci

sociální (obecná opatření ke zlepšování životních podmínek, sociálního klimatu, potírání alkoholismu a drogové závislosti, mravní výchova, programy v masmediích

situační- jde především o předcházení loupežím, přehlednost veřejných prostranství, kamerové systémy, policejní hlídky, kontrola dostupností zbraní

viktimologická- výcvik v sebeobraně, nácvik technik chování v situaci ohrožení, doškolování učitelů, lékařů, policistů i právníků o problematice viktimizace

b) Mravnostní (sexuální kriminalita)

Pojem mravnostní (sexuální) kriminalita vychází z motivace trestných činů, která je spjata s pohlavním pudem. I když každá společnost si vytváří své regulační mechanismy, kterými se snaží usměrňovat sexuální chování, patří sexuální morálka a chování k velmi proměnlivým jevům historie lidské společnosti.

S hlediska kriminologického se v oblasti sexuální kriminality jedná o způsoby ukájení pohlavního pudu formami, které společnost netoleruje, resp. jsou sankcionovány platným právem.

Mravnostní (sexuální) kriminalita představuje ročně necelé 1% registrované kriminality, plná pozornost je jí jako v případech násilné kriminality věnována pro její *mimořádnou závažnost*.

Strukturu trestných činů mravnostní kriminality představuje především

- Znásilnění
- Kuplířství
- Pohlavní zneužívání
- Obchodování s lidmi s cílem pohlavního styku

Nejvíce je zastoupeno **znásilnění** (50%). Může se jednat zejména o

- ❖ *Sadistické znásilnění*, které často vyústí až ve vraždu. Pachatel se ukájí především bezmocností a útrapami oběti
- ❖ *Sexuální sebepotvrzení*- pachatel si chce dokázat vlastní maskulinitu, překonat nízké sebevědomí
- ❖ *Skupinové znásilnění*- velmi často jsou pachateli mladí lidé. Cílem je získat uznání vrstevníků, velmi často k němu dochází pod vlivem návykových látek.
- ❖ *Impulzivní znásilnění*, kdy pachatel využívá skýtající se příležitost
- ❖ *Agresivní znásilnění*, kde cílem je oběť fyzicky i psychicky zranit- motivem je nejčastěji msta za odmítnutí

Nejvíce je na těchto činech zastoupeno impulzivní znásilnění, sexuální sebepotvrzení a agresivní znásilnění. Je však třeba zdůraznit, že ke znásilnění nedochází zpravidla náhlým útokem bez předchozího varování. Téměř v 70% případů se pachatel i oběť v té či oné míře znají.

Také trestný čin **pohlavního zneužívání** se jeví jako velmi společensky závažný, protože je ponejvíce zaměřen proti dětem a dochází k němu často v domácím prostředí. Vykazuje mimořádně vysokou latenci. Vzhledem k tomu, že se odehrává ponejvíce v uzavřeném prostředí (rodina, prázdninový tábor, sportovní klub, skupinový výlet), není zpravidla ochota k oznamování tohoto trestného činu. Nejčastější obětí jsou děti ženského pohlaví. Do této kategorie patří též *incest* (nedovolený pohlavní styk mezi členy rodiny a příbuznými), kde k nejčastějším patří sexuální styk mezi otcem a dcerou, bratrem a sestrou.

Mezi **příčinami** mravnostní kriminality vystupují do popředí osobnostní rysy pachatele- pohlavní nevyzrálost, nezdrženlivost, poruchy v oblasti sexuálního pudu (deviace). I když sexuální deviace mohou značně ovlivňovat chování člověka, neznamená to, že takový člověk není automaticky za své jednání odpovědný. K tomu je zapotřebí odborného lékařského posudku. Stejně tak se stává, že sexuálně deviantní člověk se sexuálních trestných činů nikdy nedopustí (nenastane příležitost), např. u znásilnění převažují nedevariantní pachatelé. U mládeže se uplatňují poruchy související s dospíváním včetně snahy ukojit sexuální zvědavost a dodat si pocitu dospělosti.

Pokud jde o pohlavní zneužívání, na celé řadě případů se zde podílí *pedofilie*(sexuální deviace). Jedná se zde o dvě kategorie pachatelů

- Situační – nepreferuje sexuální styk s dětmi, ale občas jej zvolí (dostupnost dětského objektu)
- Trvalá sexuální preference dětí- je to početně menší skupina pachatelů, vyznačuje se velkou empatií vůči obětem

Kriminalita spjatá s prostitucí (pohlavní styk za úplatu) představuje rovněž závažný sociálně patologický jev, který provází lidskou společnost od jejích počátků. Výskyt prostituce u nás vzrůstá od roku 1990, kdy došlo k dekriminálnímu prostutice. Vedle osob, které ji provozují dobrovolně, setkáváme se velmi často též s případy *donucení k prostituci* fyzickým i psychickým násilím. (prostutice pouliční, silniční, erotických či masážních salonech, hotelová, bytová). Velmi nebezpečně se rozvíjí též dětská prostituce.

Prostituce bývá řešena v podstatě třemi způsoby

- *Represivní* (zakázat, trestat)- prostitutky zatlačuje do ilegality, ztráta zdravotní kontroly

- *Aboliční*- není regulována ani stíhána (ČR), soustřeďuje se do center, na dálnici, prostitutky neplatí daně, není ani povinná zdravotní kontrola
- *Reglementační*- (legalizace, státní dozor), prostituce je provozována v rámci daných pravidel, povinné lékařské prohlídky

I když prostituce sama o sobě není v ČR trestným činem, je závažným sociálně patologickým fenoménem, protože se na ni váže řada závažných trestných činů, především z oblasti násilné a majetkové kriminality, obchod s drogami, hazardní hry, šíření přenosných nemocí.

Pokud jde o **kuplířství a obchod s bílým masem**, jedná se v podstatě o dvě různé formy

- jednání se souhlasem oběti
- bez souhlasu oběti (pachatelé počítají s naivitou dívek, které se hlásí na atraktivní inzeráty, kde jsou pak předány prostředníkům. Často jsou dopravovány do ciziny, nebo z ciziny, neznají cizí jazyk, jsou internovány, zbaveny osobních dokladů a nuceny násilím k prostituci

Prevence mravnostní kriminality

Má přirozeně diferencovaný charakter. U *deviantních* pachatelů jde zejména o zdravotnická opatření, včetně opatření chirurgických (kastrace), farmakoterapie a psychoterapie. U *nedevariantních* pachatelů se doporučuje sexuální výchova, abstinence od návykových látek, zvyšování vzdělanosti a kulturnosti jednání.

S hlediska situační prevence se osvědčují na rizikových místech kamerové systémy, policejní hlídky. Velmi důležitá je i viktimologická prevence - práce s oběťmi a potenciálními oběťmi, která spočívá v poučování potenciálních obětí jak snížit riziko viktimizace. Pokud jde o děti, neustále jim zdůrazňovat, aby odmítaly nabídky cizího člověka (sladkosti, hračky, svezení autem, návštěva kina, cukrárny)

Pro prevenci trestných činů spjatých s prostitucí by ovšem byla nejvhodnější právní regulace prostituce. Dále pak informační kampaně, které by dívky upozornily na rizika „výhodné“ práce v zahraničí, dále dohled nad „cestovními agenturami“ organizujícími v podstatě sexuální turistiku, dohled nad šířením pornografie, kontrolovat činnost „uměleckých a sňatkových kanceláří“ a agentur zabývajících se adopcí.

Otázky

1. Jakými prostředky mohou masmedia ovlivňovat dynamiku násilné kriminality
  - a) pozitivně
  - b) negativně

2. Jaká opatření se strany státních orgánů mohou přispívat ke zmenšení strachu občanů z násilné kriminality?
3. Jaké trestné činy bývají nejčastěji spjaté s prostitucí?__
4. Jaká preventivní opatření byste navrhovali pro ochranu dětí před sexuální kriminalitou?
5. Znáte nějaké nevládní organizace, které pomáhají ženám(dívkám), aby se nestaly oběťmi organizované prostituce?

Použitá literatura

1. Břichcín, S. a kol., Sexuální delikventi z pohledu psychiatrické sexuologie, PCP, Praha, 1996
2. Zapletal, J., Mravnostní kriminalita, In:Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, 2.vydání, ASPI, 2004
3. Čírtková, L. Oběti znásilnění, Kriminolistika č.3,2000
4. Osmančík,O.a kol. Násilná kriminalita. Úvodní studie k problematice násilí a násilné kriminality v naší společnosti, IKSP, Praha, 1992
5. Sejčová, L. Masovokomunikačné prostriedky a kriminalita, Kriminolistika č.2, 1996
6. Čermák,I. Lidská agrese a její souvislosti, FAKTA, Žďár n.Sázavou, 1998
7. Zapletal, J. Kriminologické aspekty „domácího násilí“, Kriminolistika č.4, 1997

11.Návykové látky a kriminalita

Základní pojmy (droga, omamné a psychotropní látky, drogová závislost, trestná činnost páchaná v souvislosti s alkoholem, trestná činnost páchaná v souvislosti s nealkoholovými drogami, institucionální a právní základy protidrogové politiky, mezinárodní spolupráce

Již nejstarší historické prameny zaznamenávají snahy lidí nacházet v přírodě látky, které by zmírňovaly bolest, léčily různé neduhy a rovněž takové, které po požití vyvolávají pocity štěstí, blaha a zapomnění, tedy látky s jejichž pomocí lze vylepšit určité stránky života. Avšak po dlouhá staletí s nimi lidská společnost dovedla zacházet převážně ke svému prospěchu. Zhruba od druhé poloviny dvacátého století se stalo zneužívání návykových látek jedním z klíčových problémů celosvětového charakteru. Závislost na látkách však již dnes není jedinou patologickou závislostí, která nás ohrožuje. Přidružuje se k ní také závislost na *procesu*, která nachází vyústění např. v patologickém hráčství (gambling) nebo ve workoholismu. Velmi škodlivá je též rychle se šířící *závislost na člověku*, v organizované formě se objevuje např. v získávání jedinců a posléze i veškerého jejich majetku do nejrůznějších sekt a extremistických skupin, často spojených s týráním těchto obětí. Patologickými závislostmi se zabývá lékařsko-psychologický obor *adiktologie*. V současné době stojí v popředí pozornosti závislost na návykových látkách alkoholového i nealkoholového typu, neboť jejich rozsáhlé zneužívání je spojeno se závažnými zdravotními důsledky, přináší velké ekonomické ztráty a rostoucí kriminalitu.

Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky (např. atropin, skopolamin), způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací či rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování (§ 89 odst.10 TZ)

Alkohol(etylalkohol) – zák.č.379/2005Sb o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, považuje za alkoholické nápoje lihoviny, destiláty, víno, pivo a jiné nápoje, které obsahují více než 0,75 obj.% alkoholu.

Omamné a psychotropní látky(OPL) jsou látky, u nichž vzniká nebezpečí chorobného návyku nebo psychických změn nebezpečných pro společnost nebo pro toho, kdo je opakovaně bez odborného dohledu užívá a jsou uvedeny v seznamech těchto látek (zák. č 167/1998Sb o návykových látkách ve znění pozdějších předpisů)

Droga (pochází z arabského slova „durana“ s původním významem léčivo. Hovoříme-li dnes o drogách, máme zpravidla na mysli látky uvedené v mezinárodně přijatých seznamech omamných a psychotropních látek (viz zák.č.167/1998 Sb ve znění pozdějších předpisů)

Drogová závislost (méně přesně toxikomanie, narkomanie), je psychický a někdy také fyzický stav vyplývající ze vzájemného působení mezi živým organismem a drogou charakterizovaný změnami chování a jinými reakcemi, které vždy zahrnují nutkání brát drogu stále nebo pravidelně pro její psychické účinky a někdy také proto, aby se zabránilo nepříjemnostem plynoucím z její nepřítomnosti. Osoba může být závislá na více než jedné droze.

Tolerance je schopnost organismu snášet určité látky

Abstinenční syndrom (odvykací)- příznaky, které se vyskytují v různé intenzitě při závislosti na všech návykových látkách od zanedbatelných příznaků (pocení, třes, nechutenství, zvýšená teplota) až po příznaky životu nebezpečné (deprese, epileptický záchvat, sebevražedné jednání). Výraznost abstinenčního syndromu je podmíněna druhem drogy, stupněm intoxikace a také biopsychickými charakteristikami jedince..

Do organismu se návykové látky dostávají zpravidla požitím, inhalací, vtíráním do pokožky nebo injekční aplikací (intramuskulárně či intravenózně). Injekční aplikace přináší riziko přenosu infekcí, včetně žloutenky či viru HIV. Interakce návykové látky s organismem zahrnuje příjem, vstřebávání, transport uvnitř organismu, distribuci látky do jednotlivých orgánů a tkání, biotransformaci i vylučování látky respektive jejích metabolitů. Vylučování látky (metabolitů) se uskutečňuje nejčastěji močí, stolicí, slinami popř. potem. Metabolity jsou však prokazatelné v krvi, tkáních a vlasech. Z hlediska forenzní toxikologie jsou propracovány metody důkazů metabolitů návykových látek v moči, krvi, tkáních a vlasech. Při orientačních testech lze využít též jiné tekutiny jako např. sliny, pot (testy řidičů).

Trestná činnost páchaná v souvislosti s alkoholem

V oblasti euroatlantické civilizace je alkohol již po několik století tradiční a legální drogou. Na druhé straně je odmítán např. muslimy, buddhisty, brahmány a některými křesťanskými církvemi, např. mormony a adventisty.

Česká republika zaujímá ve spotřebě alkoholu jedno z předních míst v Evropě- spotřeba narůstala již od padesátých let dvacátého století a v roce 2006 dosáhla dokonce 10,2 l čistého lihu na osobu. Z hlediska farmaceutického patří alkohol do skupiny hypnosedativ s krátkodobým účinkem. Ovlivňuje nepříznivě metabolismus buněk nervové soustavy, jeho užívání přináší řadu zdravotních rizik psychiatrického i nepsychiatrického charakteru (např. onemocnění oběhu krevního, ledvin, jater) . Má i značný podíl na počtu dokonaných sebevražd. Výrazně se podílí na rozpadu rodin, zanedbávání výchovy dětí, šíření prostituce. Ve svých důsledcích vede k celkové degeneraci člověka a nepříznivě ovlivňuje i kvalitu populace. Vývoj návyku na alkohol lze pozorovat již od fáze *počáteční*, kdy jedinec zjistí, že mu pití přináší úlevu a začíná pít systematicky, přes fázi *varovnou*, kdy pozoruje, že se bez alkoholu

nemůže obejít, až k fázi *rozhodné*, kdy již ztrácí kontrolu a je posléze alkoholem *ovládnut*.

Negativní působení alkoholu na chování člověka se často pak dostává do fáze, kdy již překračuje společenskou hranici tolerance a přivádí jedince až k trestné činnosti, a to nejen nedbalostního charakteru, ale často i k úmyslné trestné činnosti, zejména mravnostní a násilné.

Trestná činnost související s alkoholem se soustřeďuje v podstatě do dvou okruhů

- *Trestné činy související s nedovolenou výrobou či konzumací alkoholu* (výroba alkoholu bez povolení, jeho podávání mládeži, řidičům apod., např. ustanovení trestního zákona § 194a, 218, zákon č. 379/2005Sb
- *Trestné činy, u nichž se výrazně projevuje vliv alkoholu na potlačení morálních a sociálních zábran, případně účinek iniciační* (násilná a mravnostní trestná činnost, majetková trestná činnost, trestná činnost v dopravě). V trestním zákoně je dále obsaženo ustanovení o trestném činu opilství (§201a TZ) postihující případy, kdy se pachatel aplikací alkoholu nebo jiné návykové látky přivedl do stavu nepřičetnosti a v něm se dopustil jednání, které má jinak znaky trestného činu. Obsahuje i ustanovení o trestném činu ohrožení pod vlivem návykové látky (§201 TZ) pro případy, kdy pachatel ve stavu vylučujícím způsobilost, který si přivodil vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky, vykonává činnost, při které by mohl ohrozit životy nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku (např. řidiči motorových vozidel, piloti a další).

Statistická data ukazují přesvědčivě, že alkohol zůstává **významným kriminogenním faktorem**, zejména pokud jde o násilnou kriminalitu. Tak např. na trestném činu vraždy se podílí v posledních letech téměř 30%, podobně je tomu též u trestného činu úmyslného ublížení na zdraví (25%), znásilnění (16%) a výtržnictví kde se blíží až 40%. Na majetkové trestné činnosti se podílí tradičně méně než 10%. Vážný problém však představuje alkohol v dopravě, kde se podílí zejména na dopravních nehodách s fatálními důsledky (např. v roce 2003 bylo 111 lidí usmrceno a dalších 4 486 vážně zraněno.

Varující je též neustálý nárůst konzumace alkoholických nápojů u mládeže, zakořeněný v celé řadě part a umožňovaný též nedodržováním ustanovení §218 TZ o zákazu podávání alkoholických nápojů mládeži a to nejen se strany institucí, ale často též přímo se strany rodičů. Kriminalita páchaná pod vlivem alkoholu je ovlivňována řadou specifických faktorů. Boj proti této kriminalitě do značné míry splývá s celkovým bojem proti alkoholismu. Vůči určité části pachatelů, kteří se opakovaně dopouštějí trestné činnosti pod vlivem návykových látek, je však nutné v zájmu ochrany společnosti více užívat ochranné léčení (§ 72 odst.2, písm.b TZ). Léčbu ukládá soud a to buď

ambulantní nebo ústavní, která probíhá ve specializovaných odděleních psychiatrických léčeben.

Vzhledem k rostoucí spotřebě alkoholu po roce 2000 v naší společnosti a prokázaným souvislostem mezi užíváním alkoholu, tabáku a ilegálních drog a s tím souvisejícími závažnými společenskými dopady s *Národní strategie protidrogové politiky ČR na léta 2005-9* (vl. Usnesení č.109/2004) zabývá i problematikou legálních drog (alkoholu).

Trestná činnost páchaná v souvislosti s nealkoholovými drogami

I když problematika zneužívání návykových látek nealkoholového typu provází lidskou společnost po řadu tisíciletí, měla až do nedávné doby pouze regionální charakter. Teprve na sklonku devatenáctého století rozvoj přírodních i technických věd, dopravy a spojů pomohl překonat vzdálenosti mezi kontinenty a vedle těchto pozitivních výsledků komunikace mezi lidmi a státy dostavily se i dopady negativní, k nimž patří šíření nabídky drog, kriminalita a další.

Již od počátku dvacátého století jsme svědky sílícího úsilí mezinárodního charakteru, směřujícího k potlačení výroby a obchodu s drogami (1909- Šanghajská konference- rezoluce proti kouření opia). Avšak úsilí o naplnění drogového trhu neustále sílilo, nastupuje morfin, heroin, kokain, cannabis a od poloviny dvacátého století též rozšiřující se sortiment syntetických drog. Na tuto situaci reagovalo i mezinárodní úsilí jak v rámci Společnosti národů (mezi dvěma světovými válkami), tak i Organizace spojených národů (od roku 1945). Trestní politika se proto v celosvětovém měřítku snažila rychle přizpůsobovat nové situaci, o čemž svědčí řada mezinárodních úmluv, z nichž zejména ustanovení

- *Jednotné úmluvy o omamných látkách- 1969*
- *Jednotné úmluvy o psychotropních látkách – 1971*
- *Protokolu o změnách Jednotné úmluvy z roku 1961*
- *Úmluvy OSN proti nedovolenému obchodu s omamnými psychotropními látkami – 1988*

byla pojata do legislativ jednotlivých členských států. Neutěšená situace v šíření drog však přiměla organizaci spojených národů k tomu, že věnovala v roce 1998 zvláštní zasedání svého Valného shromáždění boji proti nedovolené výrobě, prodeji, poptávce, obchodu a distribuci omamných a psychotropních látek a souvisejícím činnostem. Zasedání se zaměřilo mimo jiné na mezinárodní spolupráci při likvidaci nelegálních drogových rostlin (opiový mák, cannabis, koka) a podpoře programů alternativního rozvoje, na plán boje proti stimulačním látkám amfetaminového typu, na kontrolu prekursorů, na spolupráci v právní oblasti a na problematiku „praní peněz“, pocházejících ze závažných zločinů. Toto zasedání ukázalo strategii pro 21. století a to především přijetím *Politické deklaráce*, jež potvrdila hlavní cíle a principy boje proti drogám.

Nejčastěji zneužívané drogy a jejich účinky

Spektrum látek zneužívaných v nealkoholové toxikomanii je velmi široké a představuje různorodou skupinu, jak pokud jde o jejich chemické složení, tak i o účinky na lidský organismus. S tím souvisí i jejich odlišný metabolismus a proto jejich diagnostika je ve srovnání s alkoholem, velmi náročným úkolem nejen pokud jde o přístrojovou techniku, ale též klade vysoké nároky na odbornost pracovníka.

Podle účinku na lidský organismus můžeme nealkoholové drogy přírodní i syntetické zařadit do několika skupin

- **Opiáty** (např. morfin, heroin, kodein, fentanyl a další), přinášejí stav opojení, následují útlum, při vyšších dávkách může dojít k ochrnutí dýchacích svalů. Dlouhodobé užívání přináší bolesti svalů a kloubů (což nutí zvyšovat dávky) a posléze totální ztrátu zájmů- degradaci osobnosti.
- **Halucinogeny** (např. LSD, psylocibin, meskalin a další) přinášejí poruchy vnímání (barev, prostoru, zvuků, vidiny), špatné sebeovládání, agresivitu. Dlouhodobé užívání je spojeno s rizikem rozvoje duševních chorob, nádorových onemocnění, ztrátou kontaktu s realitou
- **Psychostimulační látky** (např. pervitin, extaze, nejrůznější další drogy amfetaminového typu, kokain) jsou spojeny se zvýšenou aktivitou psychickou i motorickou, podrážděností, po odeznění účinku s hlubokou depresí- Dlouhodobé užívání přináší nespavost, pocity pronásledování, poruchy vidění, agrese, deprese, sebevraždy)
- **Cannabis** (marihuana, hašiš), nesoustředěnost, podrážděnost, poruchy vidění, prostorového vnímání, nezáměr. Při dlouhodobém užívání poruchy paměti, poruchy smyslového vnímání, citové otupění, riziko rozvoje duševních chorob, totální ztráta zájmů
- **Těkavé látky** (toluen, éter , propan-butan a řada dalších) přinášejí zmatenost, poruchy řeči, riziko smrtelné otravy). Při dlouhodobém užívání poruchy paměti, poruchy krvetvorby, srdeční činnosti, trvalé poškození mozku

Od devadesátých let dvacátého století se Česká republika zařadila mezi země, ve kterých začala alarmujícím způsobem narůstat nabídka ilegálních drog (otevření hranic, a další) a to zejména u mládeže. Na současné drogové scéně se nejvíce uplatňuje marihuana, pervitin , extaze a heroin, v poslední době roste i poptávka po kokainu. Předmětem zájmu jsou i léčiva jako Modafen, Paralen Plus, Subutex a řada dalších.

V trestně právní rovině se důsledky nealkoholové toxikomanie promítají zhruba do **čtyř** skupin trestných činů

- ❖ Trestné činy, jejichž cílem je vytvořit nabídku drog (nedovolená výroba a obchod - § 187, 187a, 188 TZ) či poptávku po drogách (§188a TZ)
- ❖ Trestné činy páchané pod vlivem drog (nejčastěji proti majetku, proti svobodě a lidské důstojnosti, proti životu a zdraví)
- ❖ Trestné činy zaměřené na získání drog (tzv. obstarávací- nejčastěji trestné činy proti majetku)
- ❖ Trestné činy páchané na drogově závislých (nejčastěji trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti)

Nejvýznamnější skupinu tvoří trestné činy, jejichž cílem je *vytvořit nabídku drog*, případně zvýšit poptávku po nich /nedovolená výroba a obchod s drogami, držení omamných a psychotropních látek a jedů (§187 TZ) Při posouzení , co se považuje za omamnou a psychotropní látku, prekursor či jed, je nutno vycházet ze zák.č.167/1998 o návykových látkách ve znění pozdějších předpisů, zejména zák.č.354/1999Sb, který jejich seznamy uvádí v přílohách 1-9. (za prekursor je považována určitá chemická látka určená k výrobě drogy)

Po roce 2000 se počet odsouzených skutků pohybuje kolem 1 550, počet pachatelů kolem 1 400, z toho mladistvých pachatelů je ročně kolem 200. Více než polovinu pachatelů tvoří svobodní, zhruba 85% má české občanství, z ostatních jsou nejvíce zastoupeni občané Slovenské republiky, bývalé Jugoslavie a pachatelé pocházející ze severní Afriky (Alžír, Maroko). Třetinu pachatelů představují recidivisté, věk pachatelů převážně v pásmu 20-25 let.

Také trestná činnost páchaná *pod vlivem drog* není zanedbatelná a představuje ročně kolem 1000 registrovaných skutků. Zde je však třeba uvážit velmi vysokou latenci. Jedná se vesměs o krádeže motorových vozidel, jízdních kol, věcí z automobilů, vloupání do víkendových chat, bytů, obchodů aj.)V posledních letech se však projevuje velmi negativní trend ve stoupajícím podílu násilných trestných činů, až po vraždy. Pachatelé jsou vesměs muži (ženy tvoří cca 8-10%), věk 18-30 let, základní vzdělání nebo vyučení, svobodní , převážně občané České republiky (90%).

Prevence

V prevenci drogových závislostí (alkoholového i nealkoholového typu) , jejímž dlouhodobým cílem je vytvořit takové společenské klima, které podporuje zdravý životní styl a odmítá integrovat drogy do života společnosti, se uplatňují dvě základní strategie

- Omezování nabídky
- Snižování poptávky

Úspěšné zvládnutí tohoto úkolu musí být založeno na kombinaci aktivit a opatření jak ve sféře sociální tak i represivní.

V oblasti **omezování nabídky** se počítá především s aplikací **represivní strategie**, tj. v potlačování nezákonné výroby a obchodu s drogami a také

v zabezpečení náležité kontroly legální výroby omamných a psychotropních látek a zacházení s nimi.

Pokud jde o **snižování poptávky** jedná se zejména o aktivity prevence **primární** (zaměřené k celé společnosti s důrazem na snižování zájmu mladých lidí o návykové látky). Do prevence primární se zapojují státní i nestátní organizace, odborná veřejnost, rodina, sdělovací prostředky, škola a další. Prevence **sekundární** má za úkol včasné zachycení rizikových skupin a terapeutické zabezpečení, a prevence **terciární** směřuje ke snižování negativních důsledků toxikomanie a k zabránění recidivě. (např. terapeutické komunity, rozdávání jehel, substituční programy)

Institucionální zabezpečení a mezinárodní spolupráce

Veškerá opatření, uskutečňovaná v preventivní i represivní oblasti se řídí Národní strategií protidrogové politiky vlády ČR na léta 2005-9 (vl. usnesení č 109/2004) . Tento celostátní program je sestavován na základě dobré znalosti situace, k níž přispívají i průzkumy prováděné již od roku 1994 Národním centrem pro drogovou epidemiologii a dalšími organizacemi. Na základě tohoto rámcového programu sestavovaného vždy na období pěti let jsou pak koncipovány protidrogové programy v řadě zainteresovaných resortů (školství, zdravotnictví, vnitra, práce a sociálních věcí, obrany). Pokud jde o prevenci, sehrávají důležitou úlohu též nevládní organizace (nízkoprahová zařízení, terapeutické komunity, občanská sdružení a další) Koordinaci činností všech státních i nestátních subjektů zapojených do realizace vládní protidrogové politiky zajišťuje *Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky*, jejíž činnost řídí předseda vlády ČR.

S hlediska mezinárodní spolupráce se jeví jako velmi důležitá naše spolupráce s institucemi **Organizace spojených národů** . Je to především *Komise pro narkotika*(kontrola zneužívání drog), *Mezinárodní rada pro kontrolu omamných látek*(statistický kontrolní systém, opatření k omezování pěstování narkotických rostlin, nezákonné výroby a distribuce drog, kontrola legální výroby a distribuce OPL), *Program OSN pro mezinárodní kontrolu drog*(pěstování náhradních rostlin, rehabilitace drogově závislých, zřizování laboratoří pro analýzu drog, výchova specialistů, technická pomoc).

V rámci **Evropské unie a Rady Evropy** je to především *Evropská komise*, která předkládá Evropskému parlamentu iniciativní návrhy. V tomto případě to byla např. Protidrogová strategie EU na léta 2005-2012. Dále pak *Evropské monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti* (centrální evropská drogová statistika) a *Pompidou Group* (prevence).

Nezákonná výroba drog a obchod s nimi se jeví již dlouhodobě jako jedna z nejrozšířenějších forem zločinnosti mezi zločineckými organizacemi působícími v rámci Evropské unie i mimo ni. Proto vytvoření orgánů jako Europol, Eurojust mají zásadní význam pro omezování nezákonného trhu

s drogami v členských zemích a při realizaci strategie Evropské unie o drogách pro období let 2005-2012.

Otázky

1. Co si představujete pod pojmem adiktologie, uveďte příklady
2. V jakých druzích trestné činnosti se ovlivnění alkoholem nejvíce projevuje?
3. Které druhy drog se nejčastěji objevují na drogové scéně
4. Jak je řízena a koordinována protidrogová politika v ČR
5. Jaké znáte mezinárodní organizace, zabývající se drogovou problematikou?

Použitá literatura

1. Nešpor, K. Prevence problémů působených alkoholem a drogami u mládeže, Sportpropag, Praha, 1992
2. Štablová, R. a kol. Drogy v silniční dopravě, PAČR, Praha 2003
3. Nožina, M. Svět drog v Čechách, KLP, Praha, 1997
4. Štablová, R. Návykové látky a kriminalita, In: Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, 2. vydání, ASPI, 2004
5. Štablová, R. Brejcha, B. a kol. Návykové látky a současnost, PAČR, 2006
6. Zeman, P. Drogová kriminalita v ČR od roku 1995 ve světle statistik, Bulletin NPC, č.4, 2006

12. Kriminalita mládeže a proti mládeži

Základní pojmy, fenomenologie, etiologie kriminality mládeže, charakteristické rysy, prevence, kriminalita proti mládeži

Mládeží se vesměs rozumí osoby od narození do dovršení 18 let. Zákon č.218/2003Sb o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže definuje **mládež** jako *děti mladší 15 let a mladistvé* (15-18 let). Za dítě je považován ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku. Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovrší již 15. rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku. Termín *trestný čin* je užíván podle ustanovení TZ pouze pro osoby starší osmnácti let. Podle trestního zákona dítě mladší 15 let není trestně odpovědné. Při posuzování delikvence dětí je rozlišována ještě kategorie *mladší školní věk* (do 11-12 let) a *starší školní věk* (12-15 let). V případě spáchání činu, za nějž se jinak ukládá výjimečný trest (zvláště závažný trestný čin), může soud u dětí starších 12 let uložit *ochrannou výchovu*. Jedinci ve věku 15-18 let (mladiství) jsou již trestně odpovědní, ale počítá se s nižšími sazbami trestů. Pro výměru trestů zákon uznává i kategorii *mladí dospělí* (18-21 let)

a) Kriminalita mládeže

Fenomenologie kriminality mládeže

Podle policejních statistik se podíl stíhaných pachatelů pohyboval ročně zhruba okolo 10 000. Po roce 1989 však došlo k podstatnému vzestupu (nyní se ustálil na cca 20 000 pachatelích ročně). Zastoupení mládeže mezi celkovým počtem pachatelů (děti i dospělí) představuje asi 15%. Jedná se především o *majetkovou kriminalitu* (65-70%), nejvíce jsou zastoupeny krádeže

- věcí z aut
- dvoustopých vozidel
- v bytech
- vloupání do obchodů
- jízdních kol
- jednostopých vozidel

Dále následuje násilná a mravnostní kriminalita (15-20%), kde na prvním místě jsou loupeže, následuje úmyslné ublížení na zdraví, vydírání, znásilnění, vraždy.

Etiologie kriminality mládeže

Každý jedinec přichází na svět s určitou *genetickou* výbavou do konkrétních sociálních podmínek. Jeho začleňování do společnosti (proces socializace)

výrazně ovlivňuje rodinné prostředí, později škola, vrstevníci, masmedia). Velmi významným obdobím, jímž dítě prochází je období *dospívání-pubescence* (11-15let) a *adolescence* (16-18, příp. 20 let). Období *pubescence* je spojeno zpravidla s konflikty, zmatky a vzdory. Vztahy v rodině se uvolňují, jedinec chce být respektován jako dospělý. Později, zhruba po 15.roce věku (*adolescence*) se již postoje a zájmy začínají stabilizovat, ale zvyšuje se snaha osamostatnit se spojená často (zejména u chlapců) se sklony předvádět se a vysloužit si uznání party. Vzrůstá vliv *vrstevníků*, případně subkultur mládeže. Delikvenci pak může významně ovlivnit i způsob trávení volného času, neboť se naskýtají nové příležitosti a kontakty. Některé skupiny mládeže pak často tíhnou i k *extremistickým* hnutím, v nichž spatřují možnost jak aktivně ovlivňovat společenské dění. Výzkumy ukazují též, že pro mladistvé pachatele je příznačné brzké zahajování sexuálního života, holdování promiskuitnímu životnímu stylu, včetně upadání do různých druhů závislostí (alkohol, drogy, gambling, sekty).

Kriminologické i psychologické výzkumy nasvědčují tomu, že k základním faktorům ovlivňujícím delikvenci mládeže patří zejména

- zvláštnosti biologické, podmíněné genetickou výbavou, chorobami (např. duševní poruchy), osobnostní dispozice
- vlivy prostředí – poruchy socializace
- zvláštnosti psychologické- podmíněné věkem, dospíváním
- společenské změny-posuny hodnotových orientací
- další rizikové faktory- zejména závislosti

Charakteristické rysy trestné činnosti mládeže

Na rozdíl od kriminality dospělých je kriminalita mládeže *snáze odhalitelná*, protože je zpravidla páchána spontánně, *bez plánovité přípravy, ve skupinách*. Také způsob provedení má své typické zvláštnosti jako např. zbytečné ničení věcí, neúměrná brutalita, tendence svěřovat se po činu jiným osobám. V izolovaných prostředích (internát, dětské domovy, vojenské útvary,) nachází živnou půdu též *šikanování*.

Prevence

Naše společnost se při výchově a péči o mládeže řídí mezinárodními dokumenty, především *Listinou základních práv a svobod* a *Úmluvou o právech dítěte*. Dále je to zákon o rodině (1963) a zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zák.č. 359/1999Sb). Péče o ohrožené děti a mladistvé je svěřena pracovníkům sociálně-právní ochrany dětí, kteří působí v rámci obecních a krajských úřadů. Rozvíjí se též *sociálně-terenní aktivita*, kterou vykonávají sociální asistenti (streetwork).

b) Kriminalita proti mládeži

I když se parlamenty řady evropských států již od počátku 19. Století pokoušely zmírňovat utrpení dětí (např. těžká práce v továrnách, toulání dětí bez rodin) právními prostředky, teprve od druhé poloviny dvacátého století začalo docházet k určitému pokroku. V té době také kriminologové a sociologové začali výrazněji upozorňovat, že mnoho mladých delikventů dříve než spáchalo trestný čin, bylo *obětí* kriminality. V průběhu dalších let pak přijaly orgány OSN, Rady Evropy i Evropské unie řadu dokumentů a usnesení o nezletilých obětech násilných činů a též o ochraně mládeže.

Středem zájmu je především

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte
(CAN- child abuse and neglect).

Jedná se v první řadě o:
tělesné týrání, pohlavní zneužívání, psychické týrání, zanedbávání (pasivní týrání), podávání návykových látek

Každým rokem je Policií České republiky registrováno kolem 3 000 obětí této trestné činnosti, z čehož se jedná vesměs o násilnou a mravnostní trestnou činnost. Vzhledem k tomu, že k této kriminalitě dochází vesměs v rodině nebo jinak uzavřeném prostředí, je zde vysoká *latence*.

Tuto trestnou činnost ovlivňuje řada faktorů, zejména však faktory

- společenské (úroveň společnosti, kultura, legislativa)
- rodinné (názory na výchovu dětí, sociálně ekonomické poměry rodiny, vzdělanost, úplnost rodiny)
- individuální (osobnostní rysy dospělých členů rodiny, sexuální deviace, neurotické poruchy)

Podmínkou účinné **prevence** je

- systematické získávání údajů o obětech trestných činů
- zabývat se problematikou násilí v rodině
- stálá pozornost orgánů činných v trestním řízení
- angažovanost sociálních pracovníků obecních i krajských úřadů

Otázky

1. Definujte pojem mládež, jednotlivé kategorie včetně trestně právní odpovědnosti

2. Jaké jsou charakteristické rysy kriminality mládeže ve srovnání s kriminalitou dospělých?
3. Popište strukturu kriminality mládeže, jaký druh kriminality převažuje?
4. Co si představujete pod „syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte“?
5. Z čeho pramení zájem některých mladých lidí ztotožnit se s extremistickými skupinami?

Použitá literatura

1. Martínková, M., Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině, IKSP, Praha, 1997
2. Zoubková, I., Kriminalita mládeže a proti mládeži, In: Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie, 2. vydání, ASPI, Praha 2004
3. Hubenáková, J., Kriminalita mládeže, In: Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005
4. Práva dětí a jejich ochrana v České republice, Závislosti a my, září 2007, s. 20 (příspěvek ministerstva práce a sociálních věcí)
5. Gjuríčová, J., Sociální aspekty trestné činnosti dětí a mladistvých Závislosti a my, listopad 2007, s. 20

13. Hospodářská kriminalita

Základní pojmy, fenomenologie hospodářské kriminality, etiologie, charakteristické rysy pachatele, prevence, mezinárodní spolupráce

Hospodářskou kriminalitou se rozumí okruh specifických druhů trestné činnosti, vymezené převážně v Hlavě II zvláštní části trestního zákona.

Poprvé byly tyto trestné činy identifikovány a pojmenovány v 30. letech dvacátého století v USA jako tzv. *kriminalita bílých límečků* (white collar crime). Jednalo se zpravidla o porušování zákonů namířená proti hospodářskému systému, nebo hospodářské kázní. Taková jednání byla typická pro podnikatele, obchodníky, živnostníky, vyšší úředníky, případně funkcionáře zastupitelských orgánů. V období socialismu byly u nás tyto trestné činy označovány jako „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“.

Fenomenologie

Hospodářská kriminalita nabývá velmi rozmanitého charakteru, právě tak jako ekonomika a finance společnosti. Jedná se zejména o trestné činy proti

- hospodářské soustavě
- hospodářské kázní
- měně a trestné činy daňové
- předpisům o nekalé soutěži, autorskému právu a dalším, a o
- softwarové pirátství

Kriminalita související s pohybem finančních prostředků má řadu variant. Zahrnuje činy ohrožující fungování kapitálového trhu, investic, bank, pojišťoven a jiných finančních institucí. Často je spjata s jinými trestnými činy jako padělání veřejných listin, daňovými trestnými činy, vydávání nepravdivých potvrzení (auditorská činnost, znalecké posudky). Velmi často se též setkáváme s prolínáním hospodářských trestných činů s majetkovými, zejména s podvodem, nebo porušováním povinností při správě cizího majetku.

Jednoznačným motivem finančních trestných činů je **zisk**, případně **záliba v riziku** nebo snaha dokázat své mimořádné schopnosti.

Pachatelem finanční kriminality může být fyzická i právnická osoba. V případě fyzické osoby jde nejčastěji o zaměstnance firmy.

a) finanční kriminalita

K základním článkům ekonomické soustavy státu patří soustava *bank*. V České republice je upravena čl. 98 Ústavy ČR a následně řadou dalších zákonů např. zák. č. 2/1992 Sb. o bankách. Kontrola činnosti bankovních institucí přísluší

České národní bance, která v rámci své kontrolní činnosti dbá o omezení rizik, k nimž patří zejména

❖ bankovní podvody

mohou být realizovány různými způsoby a formami, např. podvody se šeky, kreditními kartami, zneužívání čísel účtů, případně kodů, což umožňuje neoprávněný přístup k finančním prostředkům a manipulaci s nimi. Časté jsou i podvody pomocí směnek a podvody úvěrové (úvěry poskytované akcionářům banky, které jsou splaceny částečně nebo vůbec), vylákání úvěru s použitím nadhodnocených zástav a další. Pokud jde o formy podvodných jednání, může to být např. žádost o úvěr na *fiktivní podnikatelské záměry neexistující firmy*, fingované výpisy z katastru nemovitostí, nadhodnocené znalecké posudky. Pachatelé jsou vesměs zaměstnanci instituce případně akcionáři, členové představenstva. Z osob vně banky to bývají klienti (fyzické i právnické osoby), poradci, případně auditoři.

❖ pojišťovací podvody

vesměs jde o úmyslné způsobení škody, předstírání škody, zneužití oprávněného nároku na pojistné plnění nadhodnocením škody, uzavření pojistné smlouvy protiprávně (uvádění nepravdivých údajů). V poslední době se setkáváme též se zneužitím uzavřené pojistky tak, že pachatel ji okamžitě vypoví a dokument o uzavření pojistky stačí rychle využít jako garanci pro poskytnutí úvěru.

❖ trestná činnost spojená s kapitálovým trhem a kolektivními investicemi

základním motivem je zde snaha po rychlém nelegálním zbohatnutí a zajištění stálých zdrojů financí. Jedná se o podvodné převody z účtů majitelů cenných papírů, spojená s paděláním dokladů, výpisů z obchodních rejstříků apod. Závažným rizikem je i rostoucí zneužívání informací v obchodním styku a porušování povinností při správě cizího majetku (např. umělé navyšování a snižování ceny akcií). V rámci kolektivního investování stojí v popředí tzv. **tunelování**, které v České republice přispělo v devadesátých letech k likvidaci řady bank, investičních fondů, spojené s mnohamilionovými škodami. (např. jsou pořízeny nekvalitní uměle nadhodnocené akcie, které jsou pak na trhu zcela neprodejně, avšak aktiva z fondů poškozených institucí jsou ke škodě klientů včas převáděny na dceřinné společnosti, které jsou pro tento účel založeny).

Pachatelé těchto deliktů jsou vesměs zaměstnanci, členové statutárních orgánů, akcionáři, případně věřitelé.

❖ trestná činnost na úseku daní

významnou součástí národního hospodářství, respektive státního rozpočtu je příjem z daní. Ovlivňuje rozvoj podnikání, služeb, export, import a významně se podílí i v oblasti sociální včetně regionální politiky.

Mimořádný význam této problematiky spočívá v tom, že povinnost platit daně, clo, pojištění, dávky sociálního zabezpečení přísluší každé fyzické osobě v produktivním věku a všem podnikatelským i právnickým osobám. (v současné době mají daňové nedoplatky v ČR vzestupný trend a dosahují částky kolem 100 miliard Kč). Jedná se o poškozování veřejných financí v oblasti

- daní přímých (z příjmu, z majetku)
- daní nepřímých (DPH, nebo selektivní daně- z paliv, lihu, tabákových výrobků)

Nejčastěji dochází k daňovým podvodům

- při privatizaci státního majetku (snižování účetní hodnoty podniku např. nezaúčtováním pohledávek)
- v účetní evidenci při podnikání (zkreslování-snižování- hospodářského výsledku, poskytování služeb firmám i domácnostem bez účetního dokladu, zaměstnávání pracovníků bez pracovní smlouvy, přelévání kapitálu mezi zahraničními společnostmi s cílem nejvýhodnějšího zdanění
- celní delikty- nepřihlášení zboží k celnímu řízení, deklarace jiného druhu nebo množství zboží, fingované tranzity zboží

Trestné činy **padělání** (výroba věrné kopie, napodobeniny) či **pozměňování** peněz (změny prováděné na platných bankovkách směrem k vyšší hodnotě) také výrazně ohrožují národní hospodářství. S trestnou činností v oblasti finanční úzce souvisí i **praní špinavých peněz**. Skutková podstat tohoto trestného jednání je upravena zák.č. 557/1991Sb ve znění pozdějších předpisů, zejména zák. č.159/2000Sb. Také tato kriminální činnost je velmi složitá a nebezpečná, protože je úzce spjata s organizovaným zločinem. Probíhá zpravidla v několika etapách

- výnosy z trestné činnosti (např. drogy, zbraně) jsou uloženy do finančních institucí v menších částkách v zemích známých jako *daňové ráje*.
- následují zakládání fiktivních firem (restaurace, obchody)
- proprané peníze se pak investují legálně, zpravidla do nemovitostí, pozemků, patentů, licencí

Neméně významným problémem hospodářské kriminality je

b) korupce

Tento jev je spjatý s celou historií lidské společnosti od ranných období civilizace (corruptio-zmařit, upláct). Ke korupci dochází dnes ve veřejném i soukromém sektoru. Ve snaze po jejím pojmovém vymezení se setkáváme s různorodými definicemi. Můžeme ji však charakterizovat určitými typickými prvky:

- dohoda mezi (nejméně) dvěma stranami
uplácející (korumpující)- podplácený (korumpovaný)
Podstatou je závazek uplácejícího poskytnout úplatek za jednání, které mu přinese zvýhodnění, na které by jinak neměl nárok
- zneužití pravomoci (postavení, funkce) nebo porušení povinnosti a to jak uvnitř státu tak i v mezinárodním měřítku
- neoprávněné zvýhodnění korumpujícího (např. úmyslné neprojednání dopravního přestupku ve lhůtě), porušení principu rovného nestranného rozhodování
- úplatkářství- může jít o platbu nebo poskytnutí jiných výhod

Korupce má jednak formu *aktivní* (poskytnutí úplatku) a *pasivní* (přijetí úplatku) a to i vyžádaného. Korupcí rozumíme jednání související s výkonem státní správy a samosprávy (protekciónářství, úplatkářství), v oblasti obchodu a služeb, zdravotnictví a další. Velká (*tzv. ekonomická*) korupce často prorůstá do mocenských i politických struktur (restrukturalizace průmyslu, vstup zahraničního kapitálu, privatizace, přidělování státních zakázek). Často se hovoří též o korupci *politické* (porušení vztahu k voleným zástupcům nebo funkcionářům politických stran spočívající v zajištění finančně lukrativních míst pro dobré známé, příbuzné či sponzorský dar vládnoucí politické straně).

Etiologie finanční kriminality a korupce

Rozvoj finanční oblasti a podnikatelské sféry přináší stále nové formy trestné činnosti. Tato situace si vynucuje intenzivnější vyhledávání a uplatňování modernějších a účinnějších přístupů k jejich potlačování. Škody způsobené kriminalitou v oblasti hospodářsko-finanční dosahují velmi vysokých hodnot.

Kriminogenní faktory je třeba hledat též v *personální* oblasti (profesionální a etické nároky na osoby, jimž se svěřují významné funkce v hospodářském životě, funkce kontrolní, dozorčí apod.), aby se zamezovalo snaze jednotlivců a skupin využít situace a nabízející se příležitosti.

Je třeba soustředit pozornost též na *ekonomické faktory*- vytvářené hodnoty slouží k uspokojování silně vnímaných potřeb člověka (potřeby fyzické, společenská prestiž, osobní status). Rozvoj moderních hospodářských technologií zvyšuje na jedné straně mobilnost společnosti, ale umožňuje též rychlý pohyb pachatelů, zakrývání stop a další.

Velmi důležitá je i oblast *legislativní a sociálně kulturní*. V současnosti se jako jeden z nejrizikovějších faktorů jeví nedostatečná legislativa, (projevila se výrazně v období privatizace). Zmatky v procesu ekonomické transformace při podcenění právního základu byly pak ještě umocněny zájmovými skupinami (lobbistickými), které bránily přijetí potřebných právních norem. Také kontrolní orgány byly oslabeny odchodem řady pracovníků a nedostatečnou odbornou kvalifikací stávajících pracovníků s hlediska nových potřeb. Negativní vliv má i nízká úroveň právního vědomí a s tím související tolerance veřejnosti k hospodářské kriminalitě.

Prevence a mezinárodní spolupráce

Za nejdůležitější je považována oblast právní i mimoprávní ochrany ekonomických vztahů. Jedná se hlavně o opatření v legislativní a kontrolní sféře, z nichž některá již byla přijata, další jsou předmětem probíhající rektifikace trestního práva. Je nezbytné, aby všechna opatření byla navzájem provázána a měla komplexní charakter. Hospodářská kriminalita má však velmi členitý charakter, proto je třeba přijímat diferencovaná opatření podle oblasti činnosti, např.

- omezit daňové úniky kolkováním lihovin, cigaret
- omezit možnost plateb v hotovosti do určitého limitu
- omezit imunitu poslanců a senátorů, zákaz přestupu z jedné strany do druhé během volebního období
- zveřejňování rozhodnutí orgánů veřejné správy i procedur jejich přijímání
- princip rotace úředníků

V oblasti potírání hospodářské kriminality, zejména korupce, využívá Česká republika spolupráce s řadou mezinárodních orgánů a přistoupila též k řadě významných dohod

-Úmluva OECD(Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj) proti podplácení zahraničních veřejných činitelů v mezinárodních podnikatelských transakcích (1997), v rámci OSN je to Úmluva proti korupci (2005) a dále Trestně právní úmluva o korupci(2002) Rady Evropy. V souladu s mezinárodními trendy snaží se i ČR přijímat komplexnější opatření včetně zostření kontroly a represe.

b) počítačová kriminalita

Jedním z nejnovějších jevů v kriminalitě jsou bezesporu trestné činy spojené počítačovou technikou, respektive softwarové pirátství. Výpočetní technika je na jedné straně spjata s modernizací celého společenského života, ale na straně druhé představuje vysoké riziko snadného páchání nejrozmanitější trestné činnosti (majetková, sexuální, vydírání, dopravní katastrofy a řada dalších).

Fenomenologie

V současné době pod počítačovou kriminalitou rozumíme jednání namířené proti výpočetní technice, vybavení, datům a zpracovávaným informacím. Její vysoká společenská nebezpečnost je dána rovněž vysokou úspěšností a minimálním rizikem odhalení. Mimořádná pozornost je právem věnována *softwarovému pirátství*. Zahrnuje výrobu, (diskety včetně příslušenství, obaly, manuály), šíření a užívání nelegálního softwaru.. V České republice je rozšířena tzv. *domácí výroba*, která se datuje od devadesátých let, kdy náš trh nebyl dostatečně zásoben legálním softwarem. S tím souvisí i rozvoj domácích *kopírovacích služeb*. Zpočátku šlo jen o zásobení v úzkém kruhu známých, přátel, později však začalo docházet k této produkci na komerční bázi..

Pro šíření nelegálního softwaru poskytuje též velmi široké možnosti internet, který disponuje výhodou volného přístupu všech uživatelů. Další alternativou je *neoprávněná* instalace počítačových programů do výpočetní techniky. Zdrojem šíření nelegálního softwaru bývají i půjčovny výpočetní techniky, neboť často poskytují služby bez smlouvy mezi autorem a poskytovatelem služeb.

Etiologie- působí zde řada faktorů, např.

- nízká úroveň právního vědomí (vnímání duševního vlastnictví)
- snaha po bezrizikovém zisku (pronikání do systémů- hacking)
- dobrodružství, dokázat své schopnosti (prolomí např.ochranný mechanismus a hry nebo programy vystaví k volnému použití na internet-cracking)
- poměrně vysoké ceny originálních výrobků v porovnání s nízkou kupní silou uživatelů

Prevence

Preventivní aktivity se soustřeďují jak na oblast legislativní, tak i technickou (kvalitnější zabezpečení) a administrativní (kontrola)

Otázky

1. Jak byste charakterizovali základní rysy korupce?
2. Jakých oblastí se dotýká finanční kriminalita?
3. Jaký je rozdíl mezi hackingem a crackingem?
4. Co rozumíte pod pojmem neoprávněné užívání softwaru?

Použitá literatura

1. Brabcová, I., Finanční kriminalita, In: Zapletal, J. a kol. Kriminologie pro posluchače magisterského studia, PAČR, 2002
2. Netík, K. Hospodářská kriminalita, In: Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005
3. Hájek, P. Charakteristika hospodářské kriminality v ČR, vývoj, rysy, trendy, Trestní právo, č.7-8, 2000
4. Chmelík, J., Porada, V., Základní charakteristika korupce, Bezpečnostní teorie a praxe, PAČR, 2003
5. Gřivna, I., Trestní postih korupce v soukromé sféře, Trestněprávní revue, č.7, 2005
6. Brabcová, I. Softwarové pirátství, In: Zapletal, J. a kol., Kriminologie pro posluchače magisterského studia, PAČR, 2002
7. Koncepce boje proti trestné činnosti v oblasti informačních technologií, odbor bezpečnostní politiky MVČR, Policista č.9, 2001

14. Organizovaný zločin

Základní pojmy, formy trestné činnosti, struktura a typy zločineckých organizací, historie a společenské kořeny organizované kriminality, rizikové faktory, přehled hlavních mezinárodních zločineckých organizací, orgány, určené v ČR pro kontrolu organizované kriminality, prevence a mezinárodní spolupráce

Organizovaný zločin je charakterizován jako dlouhodobá, plánovitá trestná činnost, jejímž cílem je dosažení zisku, případně získání vlivu na veřejný život. Je páchána hierarchicky strukturovanou skupinou osob, kde panuje dělba práce, přísná disciplína. Jsou vyvinuta ochranná opatření proti odhalení a postihu.

Organizovaný zločin destabilizuje a rozkládá základní sociální, ekonomické, a politické instituce a vytváří jiné, fungující *paralelně*.

Získané peněžní prostředky se pak přelévají do legálního hospodářského života a jsou využívány ke korupci, zastrahování a vydírání (lobby v zákonodárných sborech, kupování sdělovacích prostředků, teroristické akce a další).

- *Dlouhodobost*- toto společenství osob je k sobě vázáno velmi pevnými vztahy, členové jsou k sobě mimořádně solidární, společné zájmy a cíle je k sobě pevně poutají. Organizace je zpravidla založena na velmi dlouhou dobu, přesahující délku života jednotlivých členů.
- *Soustavnost a plánovitost* znamená řídit se promyšleným programem budoucí trestné činnosti po dlouhou dobu
- *Vnitřní disciplína* -činnost zločineckých skupin se vyznačuje koncepčností, vysokou profesionalitou v koordinaci, konspiraci i v dodržování interních pravidel organizace. Vyžadován je absolutní respekt vůči výše postaveným členům, dodržování mlčenlivosti, kruté tresty při porušení disciplíny. Na druhé straně se členové mohou na organizaci plně spolehnout v potřebě právní ochrany nebo materiálního zajištění rodiny v případě uvěznění.
- *Dělba práce*- je striktně vymezena, např. řídicí a koordinační funkce, obstarávání informací, opatřování zbraní, dopravních prostředků, vlastní provedení akce, ukrývání zboží, praní peněz apod.
- *Pronikání do legálních společenských struktur*- je typické pro zločinecké skupiny vyšších stupňů, ekonomicky mimořádně silné, které se snaží své postavení legalizovat. Je spojeno s pokusy kompromitování a

korumpování představitelů státní moci, ekonomiky, justice, policie a veřejných institucí.

- *mezinárodní působení* zločineckých seskupení

Vysokou společenskou nebezpečností se vyznačují i *doprovodné znaky* organizovaného zločinu, spojené s bezohledným *použitím násilí* proti

- osobám, které stojí v cestě (hlídači, řidiči, bankovní personál.....
- pronásledovatelům
- náhodným svědkům
- konkurenčním gangům
- členům, kteří poruší disciplínu
- osobám, spolupracujícím s policií, soudy
- policistům, soudcům, vězeňské stráži
- proti osobám, které odmítají poskytovat „výpalné“

K hlavním *aktivitám* organizovaného zločinu v České republice od devadesátých let minulého století patří

- výroba, pašování, distribuce drog,
- majetková kriminalita (zejména krádeže a pašování automobilů)
- padělání cenných papírů (dokumenty, šeky, peníze, kolky)
- racketeering (výpalné)
- ilegální přeprava a zaměstnávání cizinců
- obchod se ženami
- obchod se zbraněmi a jaderným materiálem
- ilegální obchod se starožitnostmi
- hospodářská kriminalita (daně, podvodné vymáhání úvěrů, pojišťovací podvody, předstírané bankroty, korupce a další)
- kriminalita spojená s nočním životem
- počítačová kriminalita

Struktura a typy zločineckých organizací

K nejčastějším modelům uspořádání, se kterými se setkáváme je organizace *pyramidální*- příkazy z centra dostává střední článek a přenáší je na výkonnou složku. V tomto uspořádání existují tři články

1. centrum řízení-silně konspirované a oddělené do bezprostředního výkonu (šéf, poradci)
2. střední článek- zajišťuje operativní řízení a izoluje centrum od nižších článků (vedoucí skupin, pokladník, politická ochranka)
3. výkonný článek (pěšáci, typaři, překupníci)

Takovým příkladem organizace je struktura italské Mafie, Camorry, Cosy Nostry, případně Yakuzy

síťový- organizace je tvořena sítí relativně samostatných buněk s vlastními aktivitami. Hierarchické uspořádání je zaměřeno převážně na zajištění stability a kontinuity činnosti, ale nezabývá se přímým řízením akcí. Členové v rámci organizace vyvíjejí samostatné aktivity, vytvářejí k tomu dočasné účelové skupiny „ad hoc“ (např. čínské triády). Obdobně je tomu i v případě *buněčného modelu*, kde je organizace tvořena souřadnými skupinami- buňkami, relativně samostatnými. Pak prozrazení jedné buňky neohrozí celou organizaci. Centrálně jsou prosazovány jen strategické zájmy organizace (např. kolumbijské drogové kartely- Cali, Medelin nebo nigerijské zločinecké organizace). V současné době tuto strukturu přebírají i některé zločinecké organizace z postkomunistických zemí.

. V současné době se „osvědčují“ v řadě postkomunistických zemí a v EU též tzv. *kriminální seskupení*. Vedoucí osobností je zde kapitálově nejsilnější partner, struktura organizace je jednodušší, disciplína volnější, vyžadovaná konspirace menší, trvanlivost seskupení kratší (několik let případně měsíců)

Přehled hlavních mezinárodních zločineckých organizací

Historie vzniku organizovaného zločinu sahá až do starověkých společností, např. Egypt (vykrádání hrobek, okrádání karavan, vymáhání poplatků za ochranu a další). Také čínské triády mají svou dlouholetou historii sahající do středověku. (zpočátku měly charakter politického boje namířeného proti mandžuské dynastii, po vyčerpání ekonomických prostředků se začaly tyto skupiny kriminalizovat. Jejich emblémem se stal trojúhelník jako symbol oblohy-země-člověk tj. tři složky, které udržují zeměkouli v rovnováze.) Podobně i japonská Yakuza vznikla v 17.století jako občanská ochrana proti propuštěným žoldněrům a postupně se transformovala na zločineckou organizaci. V Evropě v období starověku a zejména středověku šlo pouze o loupeživé bandy na venkovských cestách a ve městech o organizované pouliční krádeže. O počátcích zločineckých organizací lze hovořit až od 19. století, i když zůstávaly až do druhé světové války omezeny v podstatě hranicemi jednotlivých států. Mezi dvěma světovými válkami však nabyly již značných rozměrů v USA (obchod s drogami, alkohol a další). Ke globalizaci aktivit organizovaného zločinu dochází však v plné míře od druhé poloviny dvacátého století.

K nejvýznamnějším zločineckým organizacím patří:

USA- největší organizací je bezesporu *Cosa Nostra*, původně založená italskými přistěhovalci. Základní organizační jednotkou je rodinný klan., v jehož čele stojí *kmostr*. Vedle této organizace zde též působí *Mafie* a částečně též *Yakuza*.

Italský OZ- působí zde tradiční organizace rodinného typu jako *Mafie*, *Cosa Nostra*, . Přeshraničně působí nejvíce Mafie.

Čína a Japonsko- čínský organizovaný zločin je představován zejména čínskými trádami, které svoji činnost v druhé polovině dvacátého století upevnili v západní Evropě. Triáda funguje jako síť buněk, jejichž aktivity se odehrávají za vzájemné součinnosti. Z japonských organizací je to již uvedená Yakuza (Borjokudan), která vzniká organizačně spojením několika zločineckých organizací na vyšší bázi. Typické pro členy je tetování po celém těle.

Arabské zločinecké organizace- jedná se zejména o skupiny z Maroka, Alžírská, Libye Iráku, Iránu, Jordánska, Syrie a Libanonu. Zaměřují se především na pašování drog (cannabis, heroin), obchod se zbraněmi.

Nigerijské gangy- od nelegálního lovu a pašování exotické zvěře (zejména šelem) se transformovali na nelegální obchod s drogami (překladiště heroinu, kokainu na cestě z Asie a Jižní Ameriky do Evropy). Jejich činnost nabyla na intenzitě zejména koncem dvacátého století, kdy došlo k poklesu světových cen ropy. Vzhledem k tomu, že zde působí řada vysokoškolsky vzdělaných (v rámci pomoci rozvojovým zemím) jedinců, daří se též „úspěšně“ ve finanční kriminalitě, padělání dokumentů a korumpování představitelů státní správy.

(Pozn. Obětí nigerijských mafí se stala i řada českých podnikatelů a občanů v devadesátých letech viz např. mělnický lékař, který si na základě lákavého zvacího dopisu vypůjčil velkou částku peněz, o všechno přišel a když zjistil o jaký jde podvod řešil situaci zavražděním pracovníka na nigerijském zastupitelském úřadě v Praze)

Kolumbijské zločinecké organizace- jedná se převážně o drogové kartely, z nichž nejznámější je kartel Medelinský a Cali kartel. Struktura je vysoce funkční, je zde též propojení s pololegálními podnikatelskými aktivitami. Drogami (kokain) zásobují nejen americký kontinent, ale celou Evropu i země bývalého Sovětského svazu. Velmi účinně ovlivňují veřejné mínění tím, že investují ve svých zemích do veřejně prospěšných akcí (stavba silnic, bytových domů, škol, sportovních stadionů) Tím též vytváření nová pracovní místa a zajišťují si tak společenskou podporu

Vietnamské zločinecké gangy- Jejich působení se odvíjí od příchodu vietnamských občanů do zemí východní Evropy. V první etapě (v době války ve Vietnamu- padesátá léta) přicházeli menší skupiny, převážně vybraných jedinců ke studiu na vysokých školách. Po skončení studia se vesměs vraceli do své země, aby zaujali vedoucí postavení. V druhé etapě, zhruba od poloviny sedmdesátých let přicházelo do země na základě smlouvy o vzájemné pomoci mezi ČSSR a VSR velké množství Vietnamců. Byly to střední technické kádry (učili se češtině, studovali na průmyslových školách a odborných učilištích), po vystudování zde určitou dobu pracovali, někteří zde uzavřeli i sňatky. Řádově se

jednalo o desetitisíce osob, které se zde snažili udržet co nejdéle, vzhledem k pronikavým rozdílům v ekonomické situaci obou zemí. Vytvořili tak „dobrou“ základnu pro třetí vlnu přistěhovalectví, která nastala hned po roce 1989. Jakmile získali povolení k pobytu, začali zvat do země další své příbuzné a tento program neustále pokračuje. Vietnamské komunity jsou dnes soustředěny v pohraničních oblastech, dále ve velkých městech (Praha, Brno, Domažlice, Ostrava). Jejich doménou je zejména stánkový (postupně i kamenné obchody) prodej textilu, obuvi, cigaret, alkoholu, elektroniky a dalšího spotřebního zboží. Kriminální aktivity jsou soustředěny do pašování zboží, organizování nelegální migrace, neoprávněné podnikání, krácení daně, porušování autorského práva, porušování práv k ochranné známce, padělání cenných papírů a další. Dodávku spotřebního zboží pro vietnamské gangy zajišťují zpravidla gangy čínské. Další nebezpečnou aktivitou je obchod se ženami, které jsou dodávány do speciálních barů, kde jsou konzumovány i distribuovány rovněž drogy.

Turecké gangy- vstoupili do povědomí dlouhodobě v souvislosti s tranzitem drog (převážně heroinu) po tzv. „balkánské cestě“ do EU. Drogy jsou tranzitovány vesměs kamionovou dopravou, případně automobily. Vlastní tranzit zpravidla zajišťují občané kurdské národnosti.

Ruskojazyčné zločinecké gangy- svým způsobem existovaly již v lůně totalitního režimu, jejich činnost však byla značně omezena nejen režimem, ale zejména nedostatkem zboží. Po rozpadu Sovětského svazu se rychle rozmístily do nejrůznějších zemí, již koncem devadesátých let operovali ve čtyřiceti zemích včetně České republiky. Většina těchto skupin je řízena tzv. „radou vorů“ (zloděj podle zákona), prostřednictvím *nejvyššího vora*, jsou řízeni jednotliví *staršinové*. Staršinové pak zajišťují práci pro „klienty“ za pomoci ruskojazyčných vojáků, zabijáků, zlodějů, násilníků a *poskoků* (tito se rekrutují z řad českých občanů). Zpočátku byla jejich činnost soustředěna převážně do majetkové kriminality, spojené s krutostí a násilím (loupežná přepadení benzinových pump, pošt, bank, kasin, erotických salonů, vymáhání poplatků za ochranu, krádeže osobních automobilů a jejich transport na východ). Po získání dostatečného kapitálu a jeho „proprání“ se začali orientovat na organizovaný zločin krytý legálním podnikáním s cílem proniknout do ekonomické sféry, korumpovat státní správu, etablovat své členy v orgánech státní moci nebo v politických stranách.

Operují zde ponejvíce skupiny, ruské, ukrajinské, čečenské. Dále skupiny dagestánské a tzv. solncevské brigády, které se vesměs orientují na terorizování občanů z bývalého SSSR, kteří zde nelegálně pracují a při návratu domů od nich vymáhají „mýtné“

Balkánské zločinecké gangy- po rozpadu bývalé Jugoslaviie se zaměřovali zejména na obchod s drogami (heroin) , nelegální přistěhovalectví a další. V současné době se objevují nová teritoria organizovaného zločinu, jejich centrem je Bosna a Hercegovina. Aktivita jsou velmi různorodé, převážně jsou cíleny k tunelování státních prostředků, získaných ze zahraniční pomoci na obnovu země, z humanitární pomoci (zpronevěry prostředků na stavbu silnic, škol , nemocnic) V návaznosti na zahraniční sítě kvete i obchod se ženami, vymáhání poplatků za ochranu ve spolupráci s Kosovskými Albánci.

Organizovaný zločin v České republice a zemích VISEGRADU- počátky organizovaného zločinu v ČR spadají do osmdesátých let. Vzhledem k totalitnímu režimu, měl však organizovaný zločin specifický charakter, který se odvíjel od nedostatku zboží a služeb. Podnikatelská sféra neexistovala a oblast ekonomická byla úzce propojena se státním aparátem. Organizovaný zločin byla založen na propojených skupinách, které se zabývaly ilegálním dovozem a distribucí nedostatkového zboží (textil, elektronika..), nelegální výměnou valut a ilegálním vývozem kradených uměleckých předmětů a starožitností. Tak se postupně vytvořila sféra „šedých“ zbohatlíků z řad příslušníků státního aparátu a komunistické nomenklatury. Teprve devadesátá léta, kdy došlo k otevření hranic, velkým přesunům vlastnických vztahů, rozvoji tržní ekonomiky a to vše v podmínkách chaotické přestavby legislativy, rozvrácení bezpečnostních složek, otevřela cestu „razantnímu nástupu zločineckých organizací“ s mezinárodním dosahem. Operují zde kriminální seskupení , mající zpravidla 10-15 členů, kde vládne dělba práce, v řadě případů mají příbuzenské nebo teritoriální vazby na zemi původu. Charakteristické je najímání „specialistů“ pro určité činnosti. Zisky jsou reinvestovány vesměs do cestovních kanceláří, nočních podniků, peněžních ústavů. Do organizovaných kriminálních skupin se zapojují bývalí příslušníci komunistických nomenklatur, tajných služeb, státní úředníci a další. Podle odhadu Europolu operuje v ČR asi 75-100 organizovaných skupin.

Orgány pro boj s organizovaným zločinem v ČR

Jsou to především zpravodajské služby- BIS (Bezpečnostní informační služba), Úřad pro zahraniční styky a informace (ÚZSI), a Vojenské zpravodajské služby. V rámci Policie České republiky je to Útvar pro odhalování organizovaného zločinu (ÚOOZ), Národní protidrogová centrála (NPC) a Útvar pro odhalování korupce a finanční kriminality ., Národní ústředna Interpolu v České republice.

Prevence a mezinárodní spolupráce

Metody a prostředky prevence organizovaného zločinu mají přirozeně svůj specifický charakter. Vzhledem k tomu, že i prognoza je velmi nepříznivá, jedná

se zde především o zajišťování čistoty veřejného života, demokratické kontroly, důsledný boj s korupcí, přístup k informacím a další. Je proto třeba zajišťovat

- odpovídající legislativu
- vynutitelnost zákona
- odborné školení policistů, celníků
- dobrou technickou vybavenost policie, celníků,
- politickou vůli potírat organizovaný zločin (stav korupce, úplatkářství)
- mezinárodní spolupráce.

Nedílnou součástí prevence je i systematická výchova postojů veřejnosti (kriminální citlivost na OZ), a vytváření společenského klimatu.

Úspěch v boji proti organizovanému zločinu je nemyslitelný bez mezinárodní spolupráce. Existuje jak na úrovni celosvětové (Konvence proti organizovanému zločinu-Palermo 2000), tak i v rámci aktivit regionálních. Jedná se zejména o celou řadu policejních i celních operačních jednotek jak v rámci celé EU, tak i mezi jednotlivými státy.

Otázky

1. Jaké jsou hlavní aktivity organizovaného zločinu v oblasti majetkové kriminality?
2. Vyjmenujte rizikové faktory, které umožnily rychlý rozvoj organizovaného zločinu v ČR po roce 1989
3. V čem spočívá prevence proti organizovanému zločinu?
4. Jaké jsou typické organizační struktury zločineckých organizací?

Použitá literatura

1. Brabcová, I., Cejp, M., Scheinost, M. pravděpodobné modely organizované kriminality, IKSP Praha, 1994
2. Cejp, M., Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu, IKSP, Praha, 1999
3. Musil, J., Organizovaná kriminalita v Evropě ve druhé polovině 90. let, Kriminalistika, č. 3, 1999
4. Němec, M. Organizovaný zločin, Naše vojsko, Praha, 1995
5. Němec, M. Mafie a zločinecké gangy, Eurounion, Praha, 2003
6. Nožina, V. a kol. Mezinárodní organizovaný zločin v ČR, KLP, Praha, 1997
7. Nožina, M., Nová teritoria organizovaného zločinu na Balkáně- Bosna a Hercegovina, Bulletin NPC, č. 4, 2006

PŘÍLOHY A DOPLŇKY

1. Několik poznámek k charakteristice skinů

Hlavní rysy a osobnostní sklony

- závislost na idealizovaných vzorech
- původ z maloměšťáckého hodnotového systému
- agresivní hledání vinníků
- sklon k brutalitě
- záliba v teorii spiknutí
- cynismus
- projekce vlastních impulzů do vnějšího světa (např. Romům vyčítají, že se flákají, ale skinů většinou rovněž)
- potřeba tvořit tlupu (převážně homofilní)
- trend k uniformitě (znaky, černý oděv, holé lebky)
- vůdce party substituuje otcovskou autoritu
- snaha rozpustit své ego ve skupině (snížení vlastní odpovědnosti za spáchané činy)

vesměs se jedná o osoby mladé, nekvalifikované, mají vysoký pocit frustrace ze sociálního neklidu ve společnosti, selhání demokracie, vynutitelnosti zákona apod. Drogy kategoricky odmítají (v ČR), ale v zahraničí drogy distribuují

2. Organizovaná kriminalita- několik poznámek

Organizovanou kriminalitu lze chápat z několika přístupů- např.

Funkcionální přístup- je to metoda jak vést kriminální podniky a jak vytvářet a upevňovat kriminální vůdčí pozice

Nominační (pojmenovací) přístup- tento pohled zdůrazňuje spíše **kdo** je chápán jako organizovaný zločinec. Za toho je považována osoba, kterou takto hodnotí okolí (viz kritická kriminologie)

Marxistický přístup- organizovaný zločin chápe jako nutný důsledek rozvinutého kapitalistického výrobního způsobu

Strukturální přístup- chápe organizovaný zločin jako důsledek strukturálních nedostatků ve společnosti, která takto v podstatě umožňuje vznik alternativních nelegálních organizací. Ty pak zaujmou místo na trhu a uspokojují potřeby občanů.

Systémový přístup- pohlíží na organizovaný zločin jako na systém založený na

- tradičním neformálním rodinném systému
- složeném ze zločinců z povolání
- pevné byrokratické (monokratické) struktury

Tento přístup chápe organizovaný zločin jako *specifickou podnikatelskou aktivitu* organizovanou podle modelu prosperujícího podniku s tím, že *nejsou respektovány společenské normy*

3.Sociálně patologické jevy - mládež

Které jevy v jednání dětí a mladistvých byste označili za sociálně patologické (označte pořadí)

brutalita, agresivita, násilí, vraždy
návykové látky
šikana
nevychovaní, sprostí, drzí
krádeže
kouření tabáku
nedostatek citu, neúcta
vandalismus
ničení fasád domů, vagonů dopravních prostředků a
pod. různými malbami (graffiti)
hraní na automatech
návyk počítačových her
sex, prostituce
skini, extremismus
záškoláctví
lhaní
party, sekty
výtržnictví
neochota učit se, pracovat
nadřazení bohatých nad chudšími

Co byste pokládali za vhodné dělat proti negativním jevům, kterých se dopouštějí děti a mladiství?

lepší výchova (v rodině)
trestat, tvrdé tresty, polepšovny
větší nabídka volnočasových aktivit (sport, kultura, zájmová činnost)
věnovat jim více času (rodiče)
domluva, vysvětlování
příklad dospělých
vyřadit nevhodné filmy v televizi, video
lepší výchova ve školách
snížit hranici odpovědnosti pro trestnou činnost
zprísnit zákony
vést je k pracovitosti
náboženská výchova
zlepšit činnost policie
změnit hodnotový systém společnosti
zlepšit vztahy v rodině

4. Nárůst kriminality v ČR po roce 1989- rizikové faktory

strategická poloha ČR
vysoká prostupnost hranic
dobrý organizační a inteligenční potenciál občanů ČR
špatná kontrolovatelnost hranic
vysoký nárůst počtu přepravovaných osob i zboží (přes hranice)
nevyhovující legislativa
plošná amnestie po roce 1989
rozpad Jugoslaviie a Sovětského svazu
reorganizace policie, justice a celní služby
velmi tolerantní postup při povolování legálního pobytu cizinců
snadné zakládání „krycích firem“
nízké náklady na provoz firem
dobrá etablovanost v oblasti finanční
ochota občanů ČR zapojit se do kriminálních seskupení za relativně nízké
odměny
etnická soudržnost
nízké tresty, zdlouhavé postupy justice
vysoká pravděpodobnost uchránění majetku z kriminální činnosti před
propadnutím

Doprovodné jevy: boje o teritoria prohlubování snah o infiltraci do orgánů státní správy

5. Typické podvody ve finanční oblasti v první polovině 90.let

Oběťmi byli ponejvíce drobní, začínající podnikatelé, případně pracovníci peněžních ústavů apod.

„zlaté karty“- doména převážně čínských triád- vytypovaný cizinec přijde do luxusního hotelu, kde mají podplacený personál. Platí pobyt kartou, úřednice ihned prozradí kód karty mafii- ta ihned vyhotoví více zlatých karet stejného kódu a prostřednictvím sítě dealerů provádějí výběr konta či platí za zboží

Šeky- nejvíce se kradou turistům, provádějí romské gangy a šeky ihned prodávají arabským gangům, které je obratem inkasují

Falešná konta- na padělané dokumenty se otevře konto, pak se z kont solventních firem převádějí rychle peníze, které se ihned vyberou

„výhodný obchod“- český podnikatel dodá zboží do zahraničí, které je ihned řádně zapláceno, další dodávka rovněž- pak následuje neobyčejně velká zakázka a odběratel zmizí

Nigerijské gangy- nejúspěšnější finanční podvodníci

Nabídky výhodných úvěrů (4-5%), nabídky na odběr zboží na základě poskytnutí vzorků na veletrhy konané v Africe

Požadavky- poskytnout hlavičkové papíry české firmy s bankovním spojením-to vše pak zneužito k nekontrolovatelnému odběru peněz ke škodě českého podnikatele

- zaplatit cestu nigerijskému partnerovi k dojednání kontraktu (současně při jeho příjezdu přijde věrohodný přípis o přiznání úvěru).Nigerijec žádá zálohu 3-5 000 USD, s tím, že pokračuje do Evropy sjednávat kontrakty. Již se neobjeví.

- Vzorky zboží zaslané na veletrh jsou proplaceny padělanou směnko nebo nekrytým šekem

- Český obchodník je pozván do Nigerie (platí tam přísné zákony pasové a devizové, za nepřiznání jakéhokoliv množství jakékoliv měny je vězení). Podnikateli nabídnou rychlou cestu mimo pasovku, pak odvoz do hotelu, kde začne vydírání. Náš obchodník zpravidla nepřizná celkové množství provážené měny , s tím kalkuluje nigerijská strana a proto neomezeně vydírá. (např.v roce 1993 nabídky Nigerijců českým obchodníkům vynesly celkovou částku 1 miliardu Kč ke škodě českých subjektů).

TABULKY

Struktura vybraných registrovaných majetkových trestných činů

rok	1998	2000	2002	2005
krádeže vloupáním	92 029	74 231	72 040	74 321
krádeže prosté	189 926	178 964	164 631	168 252
podvody	27 758	26 752	13 787	15 323
zpronevěry	10 378	9 270	5 850	6 134

Recidiva – vývoj

rok	1989	1993	1999	2003
prvotrestaní	6 960	28 130	34 223	30 761
recidivisté	4 018	19 537	16 832	21 716

Násilné trestné činy – výběr

rok	1989	1990	1995	2000	2005
celkem	13 220	17 562	21 321	23 542	24 012
vražda	126	212	277	279	281
loupež	789	3 855	3 978	4 699	4 723
úmyslné ubl. na zdraví	6 717	8 819	8 007	7 194	7 343

Registrované majetkové trestné činy v letech 1989-2006 Česká republika

rok	1989	1990	1993	1995	2000	2003	2006
zjištěno	59 681	166 638	327 183	289 002	284 295	253 372	221 707
obj.	35 516	42 404	68 761	76 205	73 925	51 528	42 098
obj.v %	59,5	25,4	21,0	26,4	26,0	20,3	19,0

Evidované hospodářské trestné činy

rok	1991	1993	1995	2000	2003	2006
zjištěno	8 249	18 431	25 431	37 632	31 451	39 473
obj.v%	82,9	77,1	89,3	95,4	72,5	68,8
škody (mld.Kč)	4,2	14,6	20,4	50,8	35,3	13,7

Pozn. Poměrně vysoká objasněnost hospodářských trestných činů je zjevně dána tím, že PČR eviduje oznámení od ministerstva financí, celních orgánů, ČNB, České obch. Inspekce apod., kde jsou již k dispozici některé přímé důkazy.

Pokud jde o způsobené škody, převyšují škody způsobené hospodářskou trestnou činností zpravidla několikanásobně škody, způsobené majetkovou kriminalitou (např. v roce 2000 činily škody u hosp. kriminality 50,8 mld.Kč, zatímco u majetkové 2,8 mldKč)

Index celkové registrované kriminality (na 100 000 obyv.) ve vybraných zemích Evropy v roce 2001

stát	index	stát	index
Belgie	8 598	Česká rep.	3 652
Itálie	3 748	Slovinsko	3 439
UK	9 928	Estonsko	4 314
Španělsko	2 365	Francie	6 942

Spotřeba alkoholu na obyvatele v ČR v letech 1989 – 2006

rok	1989	1993	1995	2000	2002	2006
spotřeba v litrech 100% alkoholu	8,3	9,2	9,4	9,7	9,9	10,2

Podíl alkoholu na celkové objasněné trestné činnosti v ČR v letech 1989 – 2006

rok	počet tr.činů pod vlivem alk.	%
1989	24 067	25,4
1990	21 119	25,1
1993	18 882	14,2
1995	13 610	8,5
2000	9 136	5,2
2003	10 143	7,1
2005	11 020	7,8
2006	14 075	10,1

Podíl alkoholu na vybraných druzích trestných činů v ČR v letech 1989-2006 (%)

Trestný čin	1989	1993	1995	1997	2000	2003	2006
Vražda	41,9	43,2	32,8	25,3	15,8	18,6	29,8
Loupež	41,3	25,1	13,9	9,8	8,9	9,4	8,3
Úmyslné ubl. na zdraví	41,2	40,4	25,3	23,6	20,1	22,4	24,8
znásilnění	47,7	36,4	26,2	23,5	15,1	15,6	16,2
výtržnictví	41,2	58,8	41,7	35,9	26,5	32,6	38,4

Trestné činy vytvářející nabídku drog či poptávku po nich (§187, 187a, 188, 188a TZ) v ČR v letech 1991 – 2006)

Rok	1991	1993	1995	1997	2000	2003	2006
počet odsouz. skutků	71	113	243	612	1370	1661	1701
počet odsouz. osob	28	73	162	419	972	1304	1444
z toho mladistvých	3	3	24	78	138	184	193

pozn. Trestné činy podle §187aTZ jsou zahrnuty až od roku 1999

Vývoj počtu registrovaných trestných činů v ČR v letech 1999-2006 (celková kriminalita)

Rok	1989	1990	1993	1995	2000	2003	2006
Počet	120 768	216 852	398505	376 630	391 462	372 341	399 027